

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Медіаграмотність як складова вивчення
громадянської освіти у закладах загальної
середньої освіти**

студентки IV курсу, групи СОІз-41

предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Марціновської Яни Іванівни

Керівник:

Паска Богдан Валерійович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Галицька-Дідух Тамара В'ячеславівна

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В СИСТЕМІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ	8
1.1.Сутність та зміст поняття «медіаграмотність»	8
1.2.Теоретичні основи навчання громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти.....	13
1.3.Взаємозв'язок медіаграмотності та громадянської освіти.....	17
РОЗДІЛ 2. СТАН ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	22
2.1. Нормативно-правове забезпечення впровадження медіаосвіти в школах	22
2.2. Аналіз практики викладання громадянської освіти в закладах ЗЗСО....	28
2.3. Труднощі формування медіаграмотності у школярів	32
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ.....	36
3.1. Педагогічні умови та принципи розвитку медіаграмотності учнів	36
3.2. Форми і методи роботи з учнями	40
3.3. Практична реалізація формування медіаграмотності	43
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний світ характеризується зростанням інформаційних потоків, інтенсивним розвитком цифрових технологій та трансформацією способів комунікації. В таких умовах медіа виступають не лише каналом поширення новин, а й чинником формування суспільної думки, громадянських позицій, політичної культури та соціальної активності населення. Для підростаючого покоління, яке значну частину часу проводить у віртуальному середовищі, уміння орієнтуватися в інформаційному просторі стає невід'ємною складовою життєвої компетентності.

У країнах Європейського Союзу та Північної Америки впровадження елементів медіаосвіти давно визнано необхідним для формування демократичного суспільства. В Україні процес інтеграції медіаграмотності у систему освіти активізувався протягом останніх двох десятиліть, однак досі залишається нерівномірним та потребує подальшого вдосконалення, та зумовлює потребу в системних дослідженнях, які б поєднували педагогічний, психологічний і соціокультурний виміри даної проблематики.

Особливого значення набуває розгляд медіаграмотності у контексті громадянської освіти. Адже формування відповідального громадянина передбачає не лише знання прав та обов'язків, а й здатність аналізувати інформацію, відрізняти факти від маніпуляцій, критично ставитися до різних джерел та брати участь у суспільних дискусіях. Тому інтеграція медіаграмотності в освітній процес є важливою умовою розвитку громадянської компетентності школярів.

Власний внесок полягає у спробі здійснити системний аналіз взаємозв'язку між громадянською освітою та медіаграмотністю, визначити педагогічні умови їх ефективного поєднання, узагальнити сучасні практики та запропонувати методичні рекомендації для вчителів закладів загальної середньої освіти.

Об'єктом дипломної роботи виступає процес формування медіаграмотності в системі громадянської освіти закладів загальної середньої освіти.

Предметом дипломної роботи є педагогічні умови, методи та форми роботи, що забезпечують розвиток медіаграмотності школярів у межах вивчення громадянської освіти.

Мета дипломної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному визначенні особливостей формування медіаграмотності учнів у процесі вивчення громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти з урахуванням сучасних педагогічних підходів, нормативно-правових засад та можливостей методичної реалізації.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- проаналізувати сутність та зміст поняття «медіаграмотність», визначити її структуру та основні характеристики, а також з'ясувати взаємозв'язок між медіаграмотністю та громадянською освітою як теоретико-методологічну основу дослідження;
- дослідити стан формування медіаграмотності у закладах загальної середньої освіти України шляхом аналізу нормативно-правових документів, вивчення практики викладання громадянської освіти та виявлення труднощів, які перешкоджають ефективному розвитку медіаграмотності учнів;
- обґрунтувати педагогічні умови, форми та методи формування медіаграмотності у процесі навчання громадянської освіти, а також розробити рекомендації щодо практичної реалізації методики розвитку медіаграмотності школярів.

Стан наукової розробки і джерельна база. Проблема формування медіаграмотності та впровадження медіаосвіти в освітній простір України є предметом активного наукового осмислення з початку 2000-х років і на сьогодні має розгалужену теоретичну та нормативно-методичну базу. Аналіз наукових праць засвідчує поступовий перехід від концептуального осмислення медіаосвіти до її практичної реалізації в умовах цифрового суспільства, а в останні роки — в умовах воєнної та інформаційної загрози.

Вагомий внесок у формування понятійного апарату дослідження здійснила Осюхіна М. О., яка проаналізувала медіа- та інформаційну грамотність як складову сучасних інформаційно-комунікаційних обмінів у національному та

світовому контексті [32]. Авторка систематизує ключові підходи до визначення понять «медіаосвіта», «медіаграмотність» та пов'язаних категорій. Питання становлення та розвитку медіаосвіти й громадянської освіти в Україні та європейських країнах розглядає Василенко О. В. [31], зосереджуючи увагу на етапності цього процесу та ролі державної освітньої політики.

Порівняльний аналіз розвитку громадянської освіти в профільній школі України та зарубіжних країн здійснили Рябовол Л. Т. і Ремех Т. О. [33], акцентуючи увагу на сучасних тенденціях її розвитку та використанні міжнародного досвіду. Сучасний безпековий вимір медіаграмотності ґрунтовно висвітлено в дослідженні Чертова В. І., де медіаграмотність визначається як ключовий інструмент розпізнавання інформаційних ризиків і захисту інформаційного простору в умовах війни та гібридних загроз [35].

Теоретичні та методичні засади громадянської освіти розкрито у праці Бакки Т. В. та Мелещенко Т. В. [36], де висвітлено зміст громадянської компетентності та особливості її формування в освітньому процесі. Значний масив джерельної бази становлять навчальні та навчально-методичні праці Іванової В., Волошенюк О., Мокрогуза О. У посібнику «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін» автори комплексно розкривають теоретичні засади медіаосвіти, аналізують типи медіатекстів і пропонують практичні методики формування критичного мислення [41].

Методичні аспекти впровадження медіаграмотності в освітній процес розкрито також у працях Мокрогуза О., Коропатника М. [43], Костирко Т. М., Корольової Т. Д., Жигалкіної М. С. [42], які містять практичні рекомендації щодо роботи з учнями різних вікових груп. Соціально-психологічні та методичні аспекти медіаграмотності й медіакультури розглядаються в низці сучасних досліджень, зокрема у працях, присвячених інтеграції медіаграмотності в громадянську освіту.

Важливу складову джерельної бази становлять нормативно-правові акти України. Закон України «Про інформацію» [2], Закон України «Про захист персональних даних» [1] та Закон України «Про освіту» [4] визначають правові та організаційні засади формування інформаційної культури й медіаграмотності.

Концептуальні орієнтири розвитку медіаосвіти закріплено в Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) «Стратегія Міністерства культури та інформаційної політики України з розвитку медіаграмотності на період до 2026 року». [17]. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 «Про затвердження Державного стандарту базової середньої освіти» [12]. Практичну реалізацію цієї концепції відображають накази МОН України №1202 від 18.08.2017 [7] та №498 від 28.04.2023 [8], а також Методичні рекомендації МОН щодо проведення уроків з медіаграмотності у закладах загальної середньої освіти [23], які містять рекомендації щодо змісту, форм і методів формування медіакомпетентності учнів.

Міжнародний контекст проблеми представлений у документах ЮНЕСКО та Європейського Союзу – Паризькій декларації з медіаінформаційної грамотності [10], Паризькій програмі-рекомендаціях з медіаосвіти [11], резолюції Європейського парламенту [13], рекомендаціях Ради Європи [14; 15]. Зарубіжні наукові дослідження [47–48] доповнюють теоретичну базу аналізом впливу медіа на освітні практики.

Історичний та практичний аналіз розвитку медіаосвіти в Україні подано в роботах Мокрогуза О. та Коропатника М. [43].

Методи дипломної роботи. Методологічною основою роботи є поєднання системного, компетентнісного та діяльнісного підходів. Для реалізації поставленої мети використано такі методи:

- аналіз і синтез наукових джерел;
- порівняльний аналіз досвіду впровадження медіаосвіти в Україні та за кордоном;
- педагогічне спостереження та узагальнення практичного досвіду вчителів;
- структурно-функціональний аналіз взаємозв'язку громадянської освіти й медіаграмотності;
- метод моделювання для розробки методичних рекомендацій.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у дослідженні здійснено комплексний аналіз формування медіаграмотності учнів у процесі вивчення

громадянської освіти з урахуванням сучасних інформаційних викликів. У роботі уточнено зміст і роль медіаграмотності як складової громадянської компетентності школярів у контексті сучасної української освіти. Новизна дослідження також полягає в систематизації педагогічних умов, форм і методів розвитку медіаграмотності в межах навчального предмета «Громадянська освіта» та в узагальненні сучасних вітчизняних і міжнародних підходів до інтеграції медіаосвіти в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Практичне значення отриманих результатів. Результати роботи можуть бути використані у процесі вдосконалення навчальних програм з громадянської освіти, розробці методичних матеріалів для вчителів, підготовці факультативних курсів та тренінгів з медіаграмотності. Запропоновані рекомендації сприятимуть підвищенню рівня інформаційної культури школярів, розвитку критичного мислення та активної громадянської позиції.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 76 сторінок, список використаних джерел включає 49 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В СИСТЕМІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність та зміст поняття «медіаграмотність»

Медіаграмотність – це один із найважливіших наборів знань і навичок, необхідних людині в сучасному інформаційному просторі. Вона передбачає вміння знаходити потрібну інформацію та перевіряти її достовірність, відрізняти факти від пропаганди й критично сприймати інформацію в умовах конфлікту. Розуміння інформаційної безпеки, її відмінностей від цензури та здатність розпізнавати маніпуляції також належать до ключових аспектів медіаграмотності [41, с. 7].

У зарубіжному науковому обігу поняття медіаграмотності почасти розглядається як здатність використовувати, аналізувати, оцінювати й передавати повідомлення в різних формах [34].

Формування медіаграмотності як педагогічного та соціокультурного явища тісно пов'язане з глобальними процесами розвитку інформаційного суспільства у другій половині XX століття. Стрімке зростання ролі масових комунікацій у житті людини та суспільства зумовило потребу в нових підходах до навчання і виховання. Саме в цей час педагоги та науковці почали замислюватися над тим, як засоби масової інформації впливають на свідомість, поведінку та систему цінностей особистості. Перші спроби наукового осмислення ролі медіа у навчальному процесі та в соціалізації особистості з'явилися у 1960–1970-х роках у країнах з високим рівнем розвитку масової культури – Великій Британії, Канаді та США. Там почали активно впроваджуватися освітні програми, спрямовані на розвиток у школярів умінь аналізувати телевізійні передачі, рекламні повідомлення та художні фільми. Вчителі й дослідники підкреслювали необхідність формування в учнів здатності не лише сприймати інформацію, але й ставити запитання щодо її походження, мети та впливу.

У цей же період у науковий обіг увійшло поняття «media literacy», яке почало використовуватися для позначення уміння свідомо працювати з інформацією, створеною засобами масової комунікації. Воно передбачало здатність аналізувати медіатексти, розпізнавати приховані смисли, відрізняти факти від суджень, а також усвідомлювати можливість маніпулятивного впливу. Таким чином, акцент робився не лише на технічних навичках роботи з інформацією, а й на розвиткові інтелектуальних і моральних здібностей, що забезпечують самостійність у прийнятті рішень.

У 1992 році провідні фахівці з медіаграмотності в США зібралися в Інституті Аспена, де сформулювали поняття медіаграмотності як уміння людини знаходити інформацію, критично її осмислювати та створювати з метою досягнення визначених цілей. Запропоноване визначення стало відправною точкою для подальшого наукового розвитку цієї галузі [30].

Вагомий внесок у формування та розвиток медіаосвіти зробила ЮНЕСКО. Прийнято вважати, що вперше термін «медіаосвіта» було використано у 1973 році під час спільного засідання інформаційного сектору ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно і телебачення. Водночас окремі науковці зазначають, що першу освітню програму з медіаосвіти розробив канадський дослідник М. Маклюен ще у 1959 році, а активне впровадження медіаосвіти в освітній процес розпочалося з 1960-х років у таких країнах, як Велика Британія, Канада, США та Франція. Основною метою медіаосвіти на цьому етапі було формування інформаційної культури та підготовка людини до життя в умовах інформаційного суспільства [43, с. 42].

У документах ЮНЕСКО медіаосвіта трактується як процес опанування теоретичних знань і практичних навичок роботи із сучасними засобами масової інформації, які розглядаються як самостійна галузь знань у межах педагогічної теорії та практики. При цьому наголошується на необхідності відмежування медіаосвіти від використання медіа лише як допоміжного інструменту під час викладання інших навчальних дисциплін, зокрема математики, фізики чи географії [43, с. 42].

На початку XXI століття відбувається розширення змісту поняття. Якщо спочатку воно охоплювало переважно аналіз друкованих та телевізійних матеріалів, то з розвитком інтернету й цифрових технологій акцент змістився на нові форми комунікації: вебсайти, блоги, соціальні мережі, онлайн-ігри, мультимедійні платформи. Таким чином, сучасне розуміння медіаграмотності передбачає здатність людини орієнтуватися в цифровому інформаційному просторі, використовувати різноманітні інструменти для пошуку, відбору та створення контенту, а також дотримуватися етичних норм у процесі його поширення.

Особливої актуальності це питання набуло у зв'язку з глобалізацією та швидким поширенням дезінформації в мережі. Здатність аналізувати інформаційні потоки стала необхідною умовою захисту від маніпуляцій, фейків і пропаганди. В Україні медіаосвіта активно почала розвиватися з 2009 р. і здебільшого у формальній системі освіти [32, с. 3].

Важливою подією стало ухвалення у 2010 році «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні», що визначила стратегічні напрями розвитку цієї сфери. У документі підкреслювалося, що сучасна школа повинна забезпечувати учням не лише знання з традиційних дисциплін, але й уміння орієнтуватися у світі інформації.

Медіаграмотність у сучасному світі набула статусу однієї з базових компетентностей, необхідних для повноцінного функціонування людини в цифровому суспільстві. Згідно з чинним Законом України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX (в редакції від 20.01.2026), медіаграмотність визначається як «навички та знання, які надають користувачам можливість ефективно і безпечно користуватися медіа-сервісами» [3].

Сучасна структура медіаграмотності включає кілька ключових компетентностей, які розширюють класичні підходи 1990-х–2000-х років. Згідно зі Стратегією Міністерства культури та інформаційної політики України з розвитку медіаграмотності на період до 2026 року (затверджено наказом МКІП від 24.05.2024 № 377), медіаграмотна людина повинна володіти такими навичками: Інформаційна та медіаграмотність – це оцінка контенту з різних

джерел, відповідальне користування медіасервісами, розпізнавання типів контенту, відбір надійних джерел, аналіз мотивації автора, контексту подання інформації, оцінка достовірності та неупередженості [17].

Стійкість до інформаційних впливів, фактчекінг, критичне мислення – розуміння механізмів маніпуляції емоціями, виявлення дезінформації та маніпулятивного контенту, вміння ставити запитання, проводити аналогії, аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, усвідомлення ризиків, пов'язаних із месенджерами та алгоритмічними платформами [17]. (Додаток А)

Дані компетентності узгоджуються з концепцією медіа- та інформаційної грамотності (MIL) ЮНЕСКО, яка розглядає її як основу для доступу до інформації, свободи вираження поглядів, якісної освіти, критичного мислення та етичної поведінки в цифровому середовищі. В умовах повномасштабної війни Росії проти України медіаграмотність стала ключовим елементом інформаційної стійкості нації. Дослідження «Індекс медіаграмотності українців 2020–2024» (п'ята хвиля, 2024 рік), проведене ГО «Детектор медіа», зафіксувало поступове зростання рівня медіаграмотності: субіндекс розуміння ролі медіа в суспільстві зріс з 68 % у 2023 році до 81 % у 2024 році, хоча загальна частка осіб із вищим за середній рівнем дещо знизилася з 76 % до 72 % через воєнні стресові фактори та інформаційне перевантаження [21].

Значний внесок у цей прогрес зробили державні та громадські ініціативи. Національний проєкт «Фільтр» Міністерства культури та стратегічних комунікацій, запущений у 2021 році, об'єднав зусилля держави, медіа та громадянського суспільства. Серед активностей – просвітницькі кампанії, щорічний Національний тест з медіаграмотності (у 2025 році проходив 29–31 жовтня, зібрав понад 66 тис. учасників, з яких 34 470 завершили тест повністю; тест складався з 25 запитань у п'яти блоках: фактчекінг, достовірність, вплив інформації, ШІ-контент, етика поширення), Всеукраїнський урок медіаграмотності та інші заходи [24].

Інтеграція медіаграмотності в систему освіти стала системною завдяки новій редакції Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (схвалена президією НАПН України 21 квітня 2016 року), яка наголошує на формуванні

ефективної системи медіаосвіти для розбудови інформаційного суспільства, економіки знань і громадянського суспільства.

Документ гармонізовано з Законом України «Про освіту» та Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти (постанова КМУ від 30.09.2020 № 898), де інформаційно-цифрова компетентність, критичне мислення та протидія дезінформації визначені як обов'язкові результати навчання.

Таким чином, медіаграмотність у сучасному науковому, освітньому та нормативному дискурсі постає як інтегрована багатовимірна компетентність, що охоплює когнітивний, операційний, ціннісно-етичний і громадянський компоненти. Вона поєднує здатність до критичного аналізу медіатекстів, навички фактчекінгу, розуміння алгоритмічної логіки цифрових платформ, дотримання принципів інформаційної безпеки та відповідальне створення й поширення контенту. Нормативне закріплення поняття в Законі України «Про медіа» № 2849-IX та стратегічних документах державної політики засвідчує його інституціоналізацію як складника національної безпеки й освітньої політики.

Концептуально медіаграмотність корелює з підходом медіа- та інформаційної грамотності, запропонованим ЮНЕСКО, де вона розглядається як основа реалізації свободи вираження поглядів, доступу до якісної інформації та розвитку критичного мислення. В нинішніх умовах впливів і цифрової трансформації суспільства медіаграмотність набуває функції механізму індивідуальної й колективної інформаційної стійкості. Отже, її зміст виходить за межі суто освітньої категорії й перетворюється на фундаментальну передумову відповідального громадянства та безпечного функціонування особистості в цифровому середовищі.

1.2. Теоретичні основи навчання громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти

На сучасному етапі суспільного розвитку освіта розглядається як чинник реалізації національної безпеки. Особлива роль нині належить громадянській освіті [33, с. 1–2].

Громадянська освіта в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) виступає важливим елементом формування соціально активної та обізнаної особистості. Вона спрямована на розвиток у школярів умінь аналізувати соціальні явища, розуміти механізми функціонування суспільства та усвідомлювати права і обов'язки громадянина. Через систематичне ознайомлення з політичними, соціальними та правовими аспектами життя суспільства учні набувають здатності не лише сприймати інформацію, а й оцінювати її з точки зору відповідності демократичним нормам та соціальній справедливості. До ключових компетентностей, формування яких забезпечує досягнення мети повної загальної середньої освіти, віднесено громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини [33, с. 2].

Дана освітня дисципліна допомагає формувати вміння брати участь у різних сферах громадського життя: від участі у шкільному самоврядуванні до соціальних та волонтерських проєктів. Учні, які проходять систематичне навчання у межах громадянської освіти, здатні аналізувати події, що відбуваються у країні та світі, прогнозувати наслідки суспільних рішень і розуміти вплив окремих дій на життя громади. Таким чином, громадянська освіта створює підґрунтя для усвідомленого виконання обов'язків та реалізації прав громадянина.

В умовах сучасного інформаційного суспільства громадянська освіта набуває особливої значущості. Учні постійно взаємодіють із різноманітними джерелами інформації, зокрема цифровими платформами та соціальними мережами, де часто поширюються неперевірені або маніпулятивні дані. Вивчення громадянської освіти дозволяє формувати у дітей і підлітків здатність

усвідомлено сприймати такі інформаційні потоки, оцінювати їхню достовірність і робити обґрунтовані висновки, що безпосередньо впливає на розвиток їхньої соціальної свідомості та активної позиції в суспільстві.

Поняття громадянської освіти охоплює комплекс знань, умінь і цінностей, які забезпечують готовність людини до свідомої та активної участі у суспільному житті. Воно передбачає не лише засвоєння інформації про політичні та соціальні інститути, а й формування здатності застосовувати ці знання на практиці для захисту власних прав та виконання громадянських обов'язків. У науковій літературі громадянська освіта визначається як цілеспрямований процес, спрямований на розвиток компетентностей, що забезпечують усвідомлене ставлення до демократичних принципів, повагу до прав людини та відповідальність перед суспільством. Головна мета громадянської освіти в Україні передбачає усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовність до компетентної участі в житті суспільства [31, с. 1].

У сучасній українській педагогіці громадянська освіта в закладах загальної середньої освіти спирається насамперед на компетентнісний підхід, закріплений реформами Нової української школи та положеннями Закону України «Про освіту». Він передбачає відхід від механічного засвоєння інформації на користь формування здатності застосовувати знання в реальному житті. Особлива увага приділяється громадянським і соціальним компетентностям, що охоплюють розуміння демократичних засад, прав людини, принципів справедливості й рівності, а також готовність брати відповідальну участь у суспільних процесах.

Компетентнісний підхід у громадянській освіті тісно пов'язаний з іншими педагогічними подходами, які взаємодоповнюють один одного. Він лежить в основі організації освітнього процесу, орієнтованого на досягнення конкретних навчальних результатів. У матеріалах Міністерства освіти і науки України наголошується, що «завдання громадянської та історичної освіти мають чітко визначену особистісну спрямованість та поєднані з оволодінням особистістю ключовими компетентностями» [5]. Такий підхід сприяє поєднанню знань з

уміннями, ціннісними орієнтаціями та практичним досвідом, що дозволяє учням ефективно діяти в реальних життєвих ситуаціях.

Важливе місце у громадянській освіті посідає підхід «навчання через участь» (learning by doing), рекомендований Концепцією розвитку громадянської освіти в Україні. Він ґрунтується на безпосередньому залученні учнів до суспільно значущої діяльності, що робить навчальний процес більш змістовним і мотивуючим. У документі зазначено: «Специфічні підходи до громадянської освіти – це: підхід “навчання через участь”: включення учасників освітнього процесу до діяльності ...» [16]. Реалізація цього підходу можлива через шкільне самоврядування, волонтерські ініціативи, дебати або моделювання демократичних процедур, що дає змогу учням відчувати практичну значущість власних дій.

З підходом «навчання через участь» безпосередньо пов'язаний діяльнісний підхід, у межах якого учні виступають активними суб'єктами навчання. Вони працюють над проєктами, аналізують практичні ситуації, беруть участь у рольових іграх, що сприяє формуванню навичок громадянської взаємодії та прийняття рішень. Завдяки цьому навчання набуває динамічного характеру та виходить за межі пасивного засвоєння теоретичного матеріалу. Вагоме значення має інтегративний, або міждисциплінарний, підхід, за якого громадянська освіта поєднується з історією, правознавством, медіаосвітою, етикою та літературою. Така інтеграція сприяє цілісному формуванню громадянських компетентностей і дозволяє учням усвідомити взаємозв'язки між різними сферами суспільного життя [33, с. 4].

Суттєвого значення набувають також інноваційні педагогічні підходи, серед яких проєктна діяльність, кейс-стаді, дебатні технології та використання цифрових інструментів. Дослідження засвідчують їхню ефективність у формуванні громадянської компетентності, зокрема через застосування цифрових платформ, елементів гейміфікації та онлайн-симуляцій [29]. Такі підходи відповідають викликам цифрової доби та допомагають учням орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі.

Застосування цих підходів у комплексі дозволяє створити цілісну систему розвитку громадянської компетентності, що відповідає сучасним вимогам освіти і потребам суспільства.

Зміст громадянської освіти в закладах ЗЗСО передбачає поєднання теоретичних знань із практичними навичками. Основні тематичні блоки включають:

- права та обов'язки громадян;
- інституції державної влади та їх функції;
- механізми участі у суспільному житті;
- соціальні та етичні аспекти взаємодії в громаді;
- роль медіа у формуванні суспільної думки.

Завдання громадянської освіти полягають у формуванні у школярів здатності:

1. усвідомлювати свої права та відповідальність перед суспільством;
2. аналізувати соціальні та політичні процеси;
3. брати участь у різних формах громадської діяльності;
4. оцінювати інформацію з різних джерел, включаючи медіа, та робити власні висновки;
5. розвивати толерантність і повагу до думки інших [16].

Водночас систематизація елементів громадянської освіти створює підґрунтя для практичних висновків. Вона дозволяє порівняти призначення кожного структурного складника, виявити спільні риси та відмінності, що особливо важливо під час інтеграції громадянської освіти з іншими дисциплінами – історією, правознавством, медіаосвітою. Узагальнення також є корисним для вироблення рекомендацій для педагогів і створення адаптованих навчальних програм, які відповідають сучасним викликам суспільного розвитку. Громадянська освіта орієнтується на формування демократичних цінностей, виховання громадянина демократичної держави. Для того щоб дати якісну громадянську освіту школярам, які розвивають громадянські компетентності в процесі навчання, потрібна підготовка фахового вчителя [36, с. 3].

Даний освітній процес допомагає розвинути у дітей здатність оцінювати соціальні явища та політичні події, формувати власні погляди і приймати обґрунтовані рішення, спираючись на цінності демократії та повагу до інших людей.

Особливу увагу сучасна педагогіка приділяє поєднанню громадянської освіти з медіаосвітою, оскільки цифрові платформи та соціальні мережі активно формують суспільну думку та поширюють соціальні норми. Учні, які опанували навички критичного сприйняття інформації, здатні свідомо відокремлювати факти від суджень, розпізнавати маніпуляції та брати активну участь у обговоренні актуальних соціальних проблем. Такий підхід не лише розвиває аналітичні здібності, а й сприяє формуванню активної громадянської позиції, що проявляється в участі у шкільних проєктах, волонтерських ініціативах та громадських кампаніях.

Таким чином, навчання громадянської освіти у закладах загальної середньої освіти забезпечує комплексний розвиток учнів, поєднуючи передавання знань із формуванням практичних умінь і цінностей, що дозволяє виховати соціально відповідальну, інформаційно грамотну та активну особистість, здатну брати участь у житті громади та держави. Громадянська освіта стає невід'ємною частиною сучасної шкільної програми, створюючи умови для підготовки учнів до реальної участі в демократичному суспільстві та формування громадянської культури, яка базується на повазі, взаємодії та соціальній відповідальності.

1.3. Взаємозв'язок медіаграмотності та громадянської освіти

У сучасних умовах інформаційного суспільства знання та навички роботи з медіа стають невід'ємною складовою громадянської освіти. Масові комунікації та цифрові платформи формують суспільну думку, впливають на соціальну поведінку і навіть визначають політичну активність громадян. Саме тому інтеграція медіаграмотності в процес громадянської освіти набуває першочергового значення. Школярі, які володіють умінням аналізувати

медіатексти, розпізнавати маніпуляції, оцінювати достовірність інформації та відокремлювати факти від оцінок, отримують ефективний інструмент для розвитку свідомої громадянської позиції.

Необхідність інтеграції медіаграмотності в навчання громадянської освіти обумовлена кількома чинниками. По-перше, сучасна молодь щодня взаємодіє з величезною кількістю інформації через інтернет, соціальні мережі, телебачення та інші медіа. Без умінь правильно обробляти ці потоки виникає ризик формування поверхневих або маніпульованих поглядів. По-друге, громадянська освіта традиційно спрямована на розвиток знань про державу, права, обов'язки та демократичні цінності. Інтеграція медіаграмотності дозволяє підвищити ефективність навчання, оскільки учні вчаться не лише засвоювати інформацію, а й критично її аналізувати, співставляти з іншими джерелами та оцінювати її значення для суспільства.

Медіаграмотність дозволяє критично оцінювати джерела інформації, виявляти фейкові новини та маніпуляції, а також визначати інформаційні ризики, що можуть мати як індивідуальні, так і соціальні наслідки. У результаті формується активна громадянська позиція, здатність до участі в суспільних процесах, обґрунтованого прийняття рішень та конструктивної взаємодії з оточенням. (Додаток Б). Учні, що оволоділи навичками медіаграмотності, легше сприймають громадянську освіту, оскільки вона стає не просто теоретичним блоком знань, а інструментом для самостійного оцінювання соціальних явищ і власного внеску у життя громади [35, с. 5].

Інтеграція медіаграмотності в громадянську освіту відбувається через різні педагогічні практики. Одним із дієвих засобів є проєктна діяльність, під час якої учні створюють власні медіаповідомлення, досліджують суспільно значущі проблеми й презентують свої результати перед класом або ширшою аудиторією. Така організація роботи поєднує в собі теоретичні знання й реальні практичні дії, що сприяє формуванню аналітичних, комунікативних і соціальних компетентностей [5, с. 3].

Порівняльний аналіз європейського та українського досвіду інтеграції медіаграмотності у громадянську освіту дозволяє виділити особливості підходів

та потенційні шляхи вдосконалення навчальних програм. У багатьох європейських країнах, таких як Фінляндія, Німеччина та Нідерланди. Фінляндію незмінно визнають країною з найбільшою медіаграмотністю в Європі, а навички, необхідні для виявлення онлайн-обманів, включені в шкільну програму, на тлі буму кампаній дезінформації та поширення оманливої інформації. Там учні вчать не лише сприймати та аналізувати медіа, а й створювати власні проекти, брати участь у дебатах, оцінювати політичну інформацію та громадські ініціативи. У цих країнах акцент робиться на формуванні свідомого громадянина, який може брати активну участь у демократичному суспільстві [20].

В Україні процес інтеграції медіаграмотності в громадянську освіту відбувається поступово. Програми початкових і середніх класів почали включати елементи медіаосвіти, однак практика демонструє, що вчителі часто стикаються з проблемою нестачі методичних матеріалів, підготовки та цифрових ресурсів для повноцінного впровадження інтегрованого підходу. Водночас досвід пілотних програм у різних регіонах показує позитивну динаміку: учні, які проходили навчання за інтегрованими програмами, демонструють кращі навички аналізу інформації, висловлення власної позиції та участі у соціальних проектах.

Інтеграція медіаграмотності значно підсилює ефект громадянської освіти, сприяє розвитку аналітичного мислення та формуванню активної соціальної позиції. Європейський досвід показує ефективність системного підходу, де медіаграмотність та громадянська освіта реалізуються у комплексі на всіх етапах навчання. В Україні необхідне подальше удосконалення програм, підвищення методичної підготовки педагогів та розширення доступу до цифрових ресурсів.

Медіаграмотність та громадянська освіта взаємопов'язані і доповнюють одна одну. Вивчення медіа дозволяє учням не лише отримувати знання про державу і суспільство, а й аналізувати інформацію, що надходить із зовнішніх джерел, формувати власну позицію та активно брати участь у соціальних процесах. Інтеграція цих компонентів у шкільну програму сприяє виховання свідомого та відповідального громадянина, здатного ефективно взаємодіяти з

інформаційним середовищем і робити обґрунтовані рішення у житті громади та держави.

Таким чином, розгляд взаємозв'язку медіаграмотності та громадянської освіти підкреслює необхідність поєднання теоретичних знань з практичними вміннями та цінностями. Такий підхід забезпечує формування у школярів цілісного розуміння демократичних процесів, розвитку критичного мислення та соціальної активності. Інтегроване навчання дозволяє не лише підвищити ефективність засвоєння знань, а й підготувати учнів до активної участі у житті сучасного суспільства, що є невід'ємною метою громадянської освіти у XXI столітті.

Підсумовуючи матеріал першого розділу, варто відзначити, що медіаграмотність є комплексним поняттям, що охоплює знання, вміння та ціннісні установки, необхідні для усвідомленої взаємодії з інформацією та медіа. Вона поєднує когнітивний, критичний, комунікативний і етичний аспекти, які забезпечують здатність особистості аналізувати медіаконтент, перевіряти його достовірність, створювати власні інформаційні продукти та відповідально поширювати їх у сучасному інформаційному середовищі.

Навчання громадянської освіти у закладах загальної середньої освіти забезпечує комплексний розвиток учнів, поєднуючи передавання знань із формуванням практичних умінь і цінностей, що дозволяє виховати соціально відповідальну, інформаційно грамотну та активну особистість, здатну брати участь у житті громади та держави. Громадянська освіта стає невід'ємною частиною сучасної шкільної програми, створюючи умови для підготовки учнів до реальної участі в демократичному суспільстві та формування громадянської культури, яка базується на повазі, взаємодії та соціальній відповідальності. Розгляд взаємозв'язку медіаграмотності та громадянської освіти підкреслює необхідність поєднання теоретичних знань з практичними вміннями та цінностями. Такий підхід забезпечує формування у школярів цілісного розуміння демократичних процесів, розвитку критичного мислення та соціальної активності. Інтегроване навчання дозволяє не лише підвищити ефективність

засвоєння знань, а й підготувати учнів до активної участі у житті сучасного суспільства, що є невід'ємною метою громадянської освіти у XXI столітті.

РОЗДІЛ 2

СТАН ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

2.1. Нормативно-правове забезпечення впровадження медіаосвіти в школах

Медіаосвіта у сучасній шкільній програмі виступає не лише додатковим навчальним предметом, а й інтегральною складовою підготовки учнів до життя в інформаційному суспільстві. Вона охоплює формування широкого спектра компетентностей, включно з умінням аналізувати, оцінювати та інтерпретувати медіаінформацію, розпізнавати різноманітні форми маніпуляцій та пропаганди, а також розвивати здатність до усвідомленої комунікації в цифровому середовищі. З огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій, соціальних мереж та платформ онлайн-комунікацій, медіаосвіта набуває особливого значення, оскільки саме через сучасні медіа формується громадська думка, соціальні настрої та ціннісні орієнтири молоді.

В Україні інтеграція медіаосвіти у шкільну систему здійснюється відповідно до законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають концептуальні засади, напрями та механізми впровадження цього напрямку. До таких документів належать закони про освіту, концепції розвитку медіаосвіти, накази Міністерства освіти і науки та методичні рекомендації щодо організації навчального процесу. Вони не лише встановлюють юридичні рамки, а й регламентують змістовне наповнення, педагогічні підходи та критерії оцінювання рівня медіаграмотності учнів [34].

У цьому контексті важливим є порівняльний аналіз українських нормативних документів з міжнародними стандартами. Основним документом, що визначає стратегічні напрями розвитку медіаосвіти в Україні, є Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. Прийнята у 2010 році та оновлена у 2016 році, вона окреслює основні цілі та завдання медіаосвіти. (Додаток В)

Формування у школярів умінь аналізувати інформацію є одним із провідних завдань сучасної освіти. Учні повинні навчитися розрізняти факти та припущення, знаходити надійні джерела даних, виявляти ознаки маніпуляцій та пропаганди. Такий підхід дозволяє не лише уникати дезінформації, а й розвивати здатність до самостійного мислення, що має вирішальне значення у добу цифрового надлишку інформації. Розвиток медіаграмотності та цифрової компетентності є наступним кроком у цьому процесі. Йдеться не лише про технічні вміння користуватися цифровими інструментами, а й про здатність ефективно застосовувати їх для навчання, комунікації та участі у суспільному житті. Учні мають навчитися використовувати онлайн-платформи для пошуку й аналізу даних, вести безпечну комунікацію у соціальних мережах та розуміти етичні аспекти цифрової взаємодії [41, с. 64].

Забезпечення інформаційної безпеки в освітньому середовищі охоплює формування в учнів відповідального ставлення до власних даних і цифрових слідів. Важливо, щоб школярі усвідомлювали ризики, пов'язані з поширенням особистої інформації, уміли розпізнавати кіберзагрози та користувалися інструментами захисту в інтернеті. Такі навички створюють безпечні умови для навчання та допомагають виховати свідомих користувачів цифрового простору [9].

Підготовка учнів до активної громадянської участі є логічним результатом поєднання навичок аналізу інформації, медіаграмотності та цифрової безпеки. Завдяки цьому молодь здатна брати участь у дискусіях, підтримувати соціальні ініціативи, оцінювати діяльність державних інституцій та впливати на ухвалення рішень у суспільстві. Освіта таким чином стає не лише джерелом знань, а й середовищем виховання активних, відповідальних і соціально зрілих громадян.

Концепція враховує міжнародний досвід, рекомендації ЮНЕСКО та принципи демократичного виховання, що робить її універсальним документом для інтеграції медіаосвіти у всі рівні шкільної освіти. Для реалізації положень Концепції МОН України видано низку наказів, що регламентують практичні аспекти впровадження медіаосвіти:

Наказ МОН №1202 від 18.08.2017 «Про завершення всеукраїнського експерименту з упровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес ЗНЗ України (2011–2016)» [7];

Наказ МОН №498 від 28.04.2023 «Про завершення експерименту всеукраїнського рівня за темою “Стандартизація наскрізної соціально-психологічної моделі масового впровадження медіаосвіти...” у липні 2017 – червні 2022 років» [8].

Документи створюють нормативну основу для поширення медіаосвіти у навчальних закладах та визначають механізми її апробації.

Окрім спеціальних концепцій та наказів, медіаосвіта в Україні регулюється загальними законами:

Закон України "Про освіту" (2017 р.) – гарантує право на отримання медіаосвітніх компетенцій як частини загальної освіти [4];

Закон України "Про інформацію" (1992 р.) – встановлює принципи доступу до інформації та її використання [2];

Закон України "Про захист персональних даних" (2010 р.) – регламентує обробку та захист персональної інформації у цифровому середовищі [1].

Дані документи забезпечують правові рамки для організації медіаосвітньої діяльності та визначають правові права й обов'язки учнів, вчителів і адміністрації шкіл.

ЮНЕСКО відіграє важливу роль у формуванні глобальних стандартів медіаосвіти. Основні документи та рекомендації організації включають:

Паризька програма-рекомендації з медіаосвіти (2007 р.) – розвиток медіаінформаційної грамотності та критичного мислення [11];

Феська декларація ЮНЕСКО (2011 р.) – інтеграція медіаосвіти для зміцнення демократичних цінностей та громадянської активності [18];

Паризька декларація з медіаінформаційної грамотності в цифрову епоху (2014 р.) – адаптація медіаосвіти до умов цифрового середовища [10].

Дані документи слугують орієнтиром для розробки національних стратегій та освітніх програм з медіаосвіти.

ЄС також розробив рекомендації та директиви щодо медіаосвіти:

Резолюція Європейського парламенту (2008 р.) – інтеграція медіаосвіти у шкільні програми країн-членів [13];

Рекомендація Ради Європи (2011 р.) – стандарти навчання з медіаосвіти у цифровому середовищі [15].

Міжнародні документи сприяють гармонізації підходів до медіаосвіти та створенню єдиних стандартів якості навчання.

Нормативно-правова база медіаосвіти в Україні має низку сильних сторін, що створюють передумови для ефективного впровадження цього напрямку у навчальний процес. По-перше, варто відзначити чітке визначення стратегічних напрямів розвитку медіаосвіти через Концепцію та супутні нормативні акти, які окреслюють основні завдання, цілі та очікувані результати для закладів загальної середньої освіти, що дозволяє педагогічним працівникам та адміністрації навчальних закладів орієнтуватися у пріоритетах розвитку компетентностей учнів, зокрема здатності критично оцінювати інформаційні потоки, формувати медіаграмотність та усвідомлено взаємодіяти з медіа. По-друге, наявність експериментальних проєктів і пілотних програм для апробації різних моделей впровадження медіаосвіти на практиці сприяє тестуванню та вдосконаленню методик навчання. Такий підхід дозволяє визначати найбільш ефективні форми та методи роботи з учнями, адаптуючи їх до різних освітніх контекстів та вікових груп. По-третє, важливою перевагою є активна співпраця з міжнародними організаціями, включаючи ЮНЕСКО, IREX та Європейський Союз, що надає можливість адаптувати світовий досвід до національних умов, обмінюватися методичними матеріалами та брати участь у спільних проєктах, що підвищує якість навчання. Крім того, поступова інтеграція медіаосвіти у шкільні програми, включно з підвищенням кваліфікації педагогічних працівників, сприяє системному розвитку компетентностей учнів у сфері медіаграмотності та громадянської участі [17].

Водночас, нормативно-правова база медіаосвіти має й певні обмеження, що стримують її повноцінне впровадження. Однією з основних слабких сторін є недостатня інтеграція медіаосвіти на всіх рівнях освіти, включаючи дошкільну та вищу, що обмежує безперервність формування медіа- та інформаційної

грамотності від раннього віку до завершення навчання в університеті, та створює розрив у послідовності навчальних програм і зменшує ефективність розвитку медіа-компетентностей у старших класах. Ще однією проблемою є обмежене фінансування та відсутність системного бюджетного забезпечення програм медіаосвіти, що негативно впливає на можливість закупівлі сучасних навчальних матеріалів, цифрових ресурсів та проведення тренінгів для вчителів. Недоліком також є нерівномірне впровадження медіаосвіти у різних регіонах країни, що зумовлено як економічними, так і адміністративними факторами. У деяких регіонах програми медіаосвіти реалізуються активніше, тоді як в інших школи практично не отримують підтримки для проведення уроків або інтеграції тем у вже існуючі предмети. Додатково слід відзначити недостатній розвиток методичної бази та обмежену кількість ресурсів для практичної реалізації навчальних програм, що ускладнює роботу педагогів та знижує рівень підготовки учнів до аналізу сучасного інформаційного простору.

Сильні сторони нормативної бази забезпечують стратегічне планування та створюють умови для апробації ефективних моделей навчання, проте слабкі сторони зумовлюють необхідність вдосконалення фінансування, розширення ресурсної підтримки та забезпечення рівномірності впровадження медіаосвіти по всій території країни. Поєднання цих чинників дозволить підвищити якість навчання, забезпечити доступ до сучасних цифрових технологій та сприяти формуванню у школярів навичок аналізу та оцінки інформації у будьяких медіа.

Отже, нормативно-правова база медіаосвіти в Україні має потенціал для розвитку системного підходу до формування медіаграмотності учнів, однак її ефективність залежить від реалізації практичних заходів щодо фінансування, підготовки педагогів та інтеграції сучасних методик у навчальні програми. Удосконалення нормативних актів, поєднане із запровадженням комплексних методичних рекомендацій та підтримкою регіональних ініціатив, здатне забезпечити більш рівномірний розвиток медіаосвітніх компетентностей та сприяти формуванню освіченої, інформаційно грамотної та соціально активної молоді.

Аналіз нормативно-правової бази медіаосвіти в Україні демонструє наявність стратегічних документів та концептуальних підходів до її впровадження. Однак існують значні прогалини у практичній реалізації, які потребують:

- глибшої інтеграції медіаосвіти в усі рівні шкільної системи;
- збільшення фінансування та ресурсного забезпечення програм;
- розробки стандартизованих методик та платформ для обміну педагогічним досвідом;
- створення механізмів моніторингу та оцінки ефективності навчання медіаграмотності.

Отже, впровадження медіаосвіти у заклади загальної середньої освіти сприятиме формуванню у школярів критичного мислення, відповідальної громадянської позиції та здатності ефективно орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі. Систематичний розвиток медіаграмотності дозволяє учням не лише аналізувати та оцінювати інформаційні потоки, а й усвідомлено взаємодіяти з медіасередовищем, розпізнавати маніпулятивні технології та протидіяти поширенню дезінформації. Водночас інтеграція медіаосвіти у навчальний процес створює умови для розвитку цифрової культури та безпечної поведінки в інтернеті, що є особливо важливим у контексті зростання ролі онлайн-комунікації у житті молоді. Подальше вдосконалення нормативно-правового забезпечення, розширення методичної бази та підвищення кваліфікації педагогічних працівників сприятимуть більш ефективній реалізації медіаосвітніх програм у школах. Крім того, важливим є забезпечення рівномірного впровадження медіаосвіти у всіх регіонах країни, що дозволить підвищити якість освітнього процесу та забезпечити рівні можливості для формування медіакомпетентностей учнів. У сукупності це сприятиме підготовці покоління молодих людей, здатних відповідально користуватися інформацією, критично мислити та активно брати участь у демократичному розвитку суспільства.

2.2. Аналіз практики викладання громадянської освіти в закладах ЗЗСО

Медіаграмотність перестає бути вузькоспеціалізованою навичкою і перетворюється на фундаментальну складову громадянської позиції. Здатність критично аналізувати інформацію, розпізнавати маніпуляції та пропаганду, а також відповідально створювати та поширювати власний контент є стратегічно важливою для формування стійкого та свідомого громадянського суспільства. Особливої гостроти це питання набуває в умовах гібридної війни та глобальних інформаційних викликів, з якими стикається Україна.

Викладання курсу «Громадянська освіта» та інтегрованого в нього компонента медіаграмотності ґрунтується на ключових державних освітніх документах. Вони визначають загальну мету, завдання, ціннісні орієнтири та очікувані результати навчання, створюючи єдину рамку для розробників навчальних програм.

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні є базовим документом у сфері викладання відповідного предмета у закладах загальної середньої освіти. Усі модельні програми відповідають цій концепції, реалізуючи її ключові завдання, зокрема: формування і розвиток критичного мислення та медіаграмотності, а також виховання відповідального ставлення до громадянських обов'язків та здатності брати участь у суспільно-політичних процесах [5].

Нова українська школа (НУШ). Програми розроблено на основі компетентнісного підходу НУШ. Вони враховують цикловий поділ базової середньої освіти на адаптаційний цикл (6 клас), що має пропедевтичний характер, та базовий предметний цикл (7–9 класи), що передбачає поглиблення та ускладнення змісту [6].

Ці документи не просто співіснують, а створюють синергію. Державний стандарт визначає кінцеву мету, Концепція – стратегічні вектори (як-от медіаграмотність), а компетентнісний підхід НУШ слугує методологічним інструментом для досягнення цих цілей у класній кімнаті. Разом вони формують

єдине нормативне поле, в межах якого розробники модельних програм пропонують власні авторські підходи до реалізації освітніх цілей, зокрема у сфері викладання медіаграмотності.

Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 6–9 клас» (автори: Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Сєрова Г. В. та ін.) пропонує чітку та системну структуру, в основі якої лежать чотири наскрізні змістові лінії. Такий підхід забезпечує логічну послідовність та поступове поглиблення знань, умінь і цінностей учнів від 6 до 9 класу. Виділення медіаграмотності в окрему змістову лінію сигналізує про її статус як фундаментального, невід'ємного компонента громадянської освіти, якому надається така ж структурна вага, як ідентичності чи демократії. Підхід до викладання медіаграмотності реалізується в рамках змістової лінії «Інформація і медіа: критичне осмислення та відповідальна діяльність» [46].

– 6 клас («Інформація навколо нас»): Курс має пропедевтичний характер. Учні знайомляться з базовими поняттями: джерела інформації, їх види та форми, достовірність, роль бібліотек, архівів та музеїв у збереженні інформації. Закладаються основи академічної доброчесності.

– 7 клас («Інформація та масмедіа»): Навчальний фокус зміщується на аналіз ролі масмедіа в суспільстві, впливу новинних каналів, соціальних мереж та реклами. Ключовими навичками, що формуються, є розпізнавання правдивої інформації та створення власного позитивного контенту.

– 8 клас («Інформаційна діяльність в демократичній державі»): Зміст значно ускладнюється. Учні вивчають такі поняття, як свобода слова, вплив медіа, пропаганда, маніпуляції свідомістю та інформаційна війна. Велика увага приділяється питанням приватності та безпеки у віртуальному світі.

– 9 клас («Критичне осмислення та створення інформації»): Акцент робиться на практичному застосуванні навичок. Учні аналізують виклики сучасного інформаційного світу, поглиблюють знання про безпеку в інтернеті, цифрову ідентичність, захист персональних даних, цифровий слід та правила цифрової гігієни.

Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 6–9 клас» (автори: Охредько О. Е., Майорський В. В., Коломієць Л. Г. та ін.) має структуру, що базується на трьох наскрізних напрямках: «Я – особистість», «Я в суспільстві» та «Я і держава». Компонент медіаграмотності інтегрований у напрям «Я і держава» та реалізується через дві спеціалізовані освітні лінії. Такий розподіл відображає подвійний педагогічний фокус: одна лінія спрямована на розвиток внутрішніх когнітивних навичок, а інша – на протистояння зовнішнім сучасним загрозам [16].

– 6 клас: Закладаються основи. Учні знайомляться з поняттям критичного мислення, досліджують віртуальний світ та вперше торкаються теми штучного інтелекту.

– 7 клас: Відбувається розвиток навичок аналізу та оцінювання інформації. Вводиться поняття пропаганди, її видів та впливу на суспільство і державу.

– 8 клас: Вводяться складніші поняття. Учні розглядають мас-медіа як «четверту гілку влади», вчать розпізнавати фейки та «джинсу». Особлива увага приділяється таким явищам, як мова ворожнечі та методи маніпуляції в медіа.

– 9 клас: Акцент робиться на практичних аспектах роботи з джерелами інформації, розрізненні фактів та думок. Розглядаються загрози інформаційного суспільства та питання інформаційної безпеки [45].

Програма активно використовує практико-орієнтовані педагогічні підходи, пропонуючи учням конкретні формати роботи: робота з поняттями; аналіз кейсів; створення власних продуктів (чеклістів, колажів); проведення дискусій; виконання практичних занять: «Штучний інтелект – друг чи ворог», «Мислимо, аналізуємо, оцінюємо», «Як виявити мову ворожнечі та запобігти їй», «Як убезпечити себе у віртуальному світі» [16].

Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 6–9 клас» (автори: Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З. та ін.) має унікальну структуру, побудовану на трьох наскрізних лініях: «Мистецтво жити в суспільстві», «Мистецтво жити в державі» та «Мистецтво спілкуватися». Теми

медіаграмотності розкриваються переважно в рамках «Розділу IV. Мистецтво спілкування» [3].

– 6–7 класи: Цей підхід свідомо відтерміновує вивчення специфічних медійних тем до 8 класу. Натомість закладається комунікативна база: учні опановують мистецтво діалогу, аргументації та запобігання конфліктам. Логіка полягає у формуванні спершу вправного комунікатора, а вже потім – критичного медіаспоживача.

– 8 клас: Відбувається перехід до безпосереднього вивчення медіа. Розглядаються свобода слова, роль соціальних мереж, безпека в інтернеті, маніпуляції та пропаганда.

– 9 клас: Фокус зміщується на правові та етичні аспекти: кібербезпека, захист персональних даних, право інтелектуальної власності, академічна доброчесність [37].

Сильною стороною такого підходу є його послідовна стратегія: програма спершу будує фундамент риторики та етики, виходячи з тези, що учень, який розуміє принципи чесної комунікації, краще підготовлений до деконструкції маніпуляцій.

Аналіз трьох модельних програм свідчить, що всі вони реалізують вимоги Державного стандарту. Порівнюючи ключові теми для 6–9 класів, можна виділити такі особливості: У 6 класі програма Пометун акцентує на джерелах та доброчесності, Охредько – на ІІІ та віртуальному світі, а Васильків – на стилях комунікації та мові ворожнечі. У 7 класі Пометун зосереджується на рекламі та соцмережах, Охредько – на аналізі пропаганди, Васильків – на публічних виступах. У 8 класі всі програми охоплюють свободу слова та маніпуляції, але Охредько деталізує тему «джинси», а Васильків інтегрує це в «мистецтво спілкування». У 9 класі Пометун фокусується на цифровій гігієні, Охредько – на загрозах інформаційного суспільства, Васильків – на праві інтелектуальної власності.

Для 10 класу діє модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Історія та громадянська освіта». Медіаграмотність представлена окремим блоком «Світ мас-медіа», що поглиблює теми базової школи на більш

аналітичному рівні: аналіз медіа як інституту, фактчекінг, етика журналістики та роль медіа в демократії [24].

Навчальна програма «Громадянська освіта (інтегрований курс) для 10 класів» (затверджена у 2017 р.) розрахована на 70 годин. Вона поєднує філософію, право, соціологію та інші науки. Структура включає 7 розділів, де Розділ 6 «Світ інформації, мас-медіа та медіаграмотність» є одним із найдетальніших (10–12 годин) [40].

Основні теми розділу охоплюють: поняття мас-медіа, вплив на людину, «четверту владу», медіаринок, маніпуляції (фейки, джінса), мову ворожнечі, стандарти інформації, цифрову ідентичність та кібербезпеку [6]. Розділ ідеально підходить для інтерактивних форм: фактчекінгу, рольових ігор та створення медіапродуктів.

Отже, оновлений курс «Громадянська освіта» для 6–9 класів в рамках НУШ системно інтегрує компонент медіаграмотності. Варіативність підходів надає вчителям академічну свободу обирати модель, що найкраще відповідає їхнім пріоритетам. Програма 2018 року для 10 класу залишається сучасною та практичною, формуючи критичного громадянина через глибинне вивчення медіасвіту.

2.3. Труднощі формування медіаграмотності у школярів

Формування медіаграмотності у сучасних школярів стикається з низкою системних та організаційних викликів, які безпосередньо впливають на якість навчального процесу та ефективність засвоєння учнями навичок критичного мислення. У сучасних умовах школа змушена реагувати на швидкі зміни медіасередовища, однак не завжди має достатні ресурси та методичну готовність для цього. Однією з основних проблем залишається організація навчальної взаємодії в класі під час обговорення медіатекстів та інформаційних повідомлень.

Як зазначають експерти, управління класом є однією з ключових проблем у медіаосвіті, оскільки цифрові відволікання можуть істотно заважати процесу

навчання та знижувати рівень залученості учнів. Постійний доступ до смартфонів, соціальних мереж і відеоплатформ ускладнює концентрацію уваги та потребує від учителя додаткових зусиль для підтримання навчальної дисципліни [27].

Крім того, як зазначає Анна Кіналь, учителька та координаторка проєктів інформаційного імунітету України, сучасні діти з раннього віку активно користуються цифровими пристроями. [49].

Учням складно інтерпретувати сучасні медіатексти, особливо меми, зображення та короткі відео, оскільки вони вимагають значного культурного, соціального та контекстного знання. Діти звикли отримувати інформацію з соціальних мереж, а не з офіційних джерел, тому процес навчання аналізу не лише правдивості, а й смислового навантаження контенту є надзвичайно складним і тривалим [15]. Недостатня підготовка вчителів у сфері медіаграмотності ускладнює формування в учнів навичок критичного оцінювання інформаційних повідомлень та джерел. Брак відповідної освіти, методичних матеріалів і практичного досвіду знижує ефективність викладання та обмежує можливості педагогів [15]. Окремою проблемою є визнання експертизи учнів, адже саме діти часто краще орієнтуються у сучасних цифрових медіа. У зв'язку з цим роль учителя поступово трансформується з «постачальника знань» на фасилітатора навчального процесу, який спрямовує учнів у розвитку критичного мислення [15]. Навчання активному слуханню та веденню продуктивного діалогу залишається недостатньо розвиненим компонентом медіаграмотності. Учителі не завжди мають необхідні навички для організації обговорень таким чином, щоб учні слухали й розуміли одне одного, аргументували власні позиції та не зводили дискусію до простого протистояння думок [15]. Існують також труднощі з оцінюванням джерел інформації та визначенням їх авторитетності. Учні часто довіряють не лише фахівцям, а й популярним у своєму середовищі інфлюенсерам, що створює потребу навчати критично аналізувати різні типи достовірності та автентичності контенту. Додатково проблему ускладнює нерівність доступу до цифрових ресурсів і технологій, яка створює бар'єри для формування медіаграмотності та

забезпечення рівних можливостей навчання. Ранні освітні проекти для дітей, зокрема мультфільм «Країна сонцеквітиків», відіграють важливу роль у формуванні основ медіаграмотності ще з дошкільного віку. За словами Анни Кіналь, цей мультфільм пояснює дітям правила безпечної поведінки в мережі Інтернет та допомагає розвивати первинні навички інформаційної безпеки і критичного мислення ще до початку шкільного навчання/ Ідея для мультфільму з медіакомпонентом виникла у зв'язку з браком україномовного контенту для дітей і майже повною відсутністю мультфільмів із медіаграмотності [49].

Отже, формування медіаграмотності у сучасних школярів є складним і багатовимірним процесом, що супроводжується низкою педагогічних, організаційних та технологічних викликів. Ефективність медіаосвіти значною мірою залежить від готовності вчителів змінювати традиційні підходи до навчання, використовувати автентичні медіаматеріали та визнавати активну роль учнів у навчальному процесі. Таким чином, впровадження медіаосвіти у заклади загальної середньої освіти сприятиме формуванню у школярів критичного мислення, відповідальної громадянської позиції та здатності ефективно орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі. Систематичний розвиток медіаграмотності дозволяє учням не лише аналізувати та оцінювати інформаційні потоки, а й усвідомлено взаємодіяти з медіасередовищем, розпізнавати маніпулятивні технології та протидіяти поширенню дезінформації. Водночас інтеграція медіаосвіти у навчальний процес створює умови для розвитку цифрової культури та безпечної поведінки в інтернеті, що є особливо важливим у контексті зростання ролі онлайн-комунікації у житті молоді. Подальше вдосконалення нормативно-правового забезпечення, розширення методичної бази та підвищення кваліфікації педагогічних працівників сприятиме більш ефективній реалізації медіаосвітніх програм у школах. Оновлений курс «Громадянська освіта» для 6–9 класів в рамках НУШ системно та послідовно інтегрує компонент медіаграмотності. Це є своєчасною та необхідною відповіддю на сучасні освітні потреби та виклики, що стоять перед українським суспільством. Усі проаналізовані модельні навчальні програми забезпечують спадковість та поступове ускладнення тем. Навчальний процес вибудовується

від засвоєння базових понять про інформацію у 6 класі до глибокого аналізу пропаганди, маніпулятивних технологій та питань кібербезпеки у 8–9 класах. Програма 2017 року – сучасна, практична та ціннісно орієнтована. Вона не просто дає знання, а формує активного, критичного громадянина. Найсильніша її частина – медіаграмотність – дає величезний простір для творчих методик і проєктів, ідеально лягає в основу вашого 3 розділу. Мінус це – менш акцентована цифрова складова, але це легко доповнити. Формування медіаграмотності у сучасних школярів є складним і багатовимірним процесом, що супроводжується низкою педагогічних, організаційних та технологічних викликів. Ефективність медіаосвіти значною мірою залежить від готовності вчителів змінювати підходи до навчання, використовувати автентичні медіаматеріали та визнавати активну роль учнів у навчальному процесі.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

3.1. Педагогічні умови та принципи розвитку медіаграмотності учнів

Медіаграмотність перетворюється зі спеціалізованої навички на фундаментальну компетентність кожної освіченої людини. Зростання впливу засобів масової інформації та повсюдне поширення соціальних мереж є важливими факторами у формуванні світогляду, цінностей та соціальної свідомості учнів. Саме тому розвиток здатності критично сприймати, аналізувати та створювати медіаконтент стає стратегічним завданням сучасної освіти. Роль медіаграмотності у становленні активної громадянської позиції важко переоцінити.

Медіаграмотність захищає молодь від маніпуляцій та стає для неї інструментом активної участі в демократичному суспільстві. Ефективний розвиток медіаграмотності учнів вимагає системного та структурованого підходу, що базується на фундаментальних педагогічних принципах. Такий підхід дозволяє не лише передати учням технічні навички, але й сформувати в них глибоке розуміння етичних, соціальних та культурних аспектів взаємодії з інформацією.

Для всебічного розвитку медіакомпетентності необхідно поєднувати різні підходи. Компетентнісний підхід фокусується на формуванні практичної здатності учнів ефективно діяти в інформаційному просторі. Аксиологічний (ціннісний) підхід допомагає розвивати ціннісні орієнтири, такі як толерантність, емпатія та повага, у споживанні та створенні медіапродуктів. Семіотичний підхід навчає учнів "читати" медіатексти як системи знаків та символів, що допомагає розуміти приховані повідомлення та ідеології. Формування критичного ставлення до медіапродуктів – це одна з фундаментальних умов, яка передбачає розвиток у студентів здатності не просто споживати, а й активно аналізувати медіаконтент. Це включає аналіз достовірності інформації, оцінку джерел,

виявлення маніпулятивних технік та формування власної обґрунтованої думки щодо побаченого чи прочитаного [49].

Ознайомлення з методами медіаманіпуляцій. Для захисту від деструктивного впливу медіа учні повинні розуміти, як працюють методи маніпулювання свідомістю. Навчання має включати розгляд таких явищ, як пропаганда, фейкові новини, клікбейт та емоційні маніпуляції. Особливої актуальності ця умова набуває в контексті сучасних технологічних загроз, таких як "діпфейки" [29], що вимагає від учнів ще вищого рівня інформаційного імунітету.

Сучасні технології можуть значно підвищити ефективність навчання. Використання інтерактивних платформ, програм для аналізу даних, мультимедійних інструментів для створення контенту та інших технологічних засобів допомагає учням глибше занурюватися в процес сприйняття та розуміння медіатекстів.

Одним з головних бар'єрів є брак спеціалізованої підготовки педагогів. Часто інтеграція технологій в освіту залишається поверхневою і обмежується лише операційним використанням пристроїв без глибокого педагогічного осмислення. Вчителі потребують розвитку власних медіакомпетентностей та оволодіння методиками, що дозволяють ефективно формувати критичне мислення в учнів [29].

Структурна нерівність продовжує суттєво впливати на доступ до медіаосвіти. Соціально-економічний статус, нерівномірний розподіл освітніх ресурсів та обмежений доступ до технологій та Інтернету ("цифровий розрив") створюють бар'єри для учнів з менш забезпечених родин. Це обмежує їхню здатність не лише використовувати цифрові інструменти, але й розвивати критичні медіанавички, необхідні для повноцінної участі в житті суспільства [29].

Стрімкий розвиток технологій створює нові виклики, до яких освітня система не завжди готова. Поширення інструментів на основі штучного інтелекту, зокрема технології "діпфейків" (deepfakes), які дозволяють створювати надзвичайно реалістичні підроблені відео та аудіо, виводить

проблему дезінформації на новий рівень. Це вимагає від медіаосвіти постійного оновлення змісту та методик для протидії таким загрозам [29].

Комплексний аналіз педагогічних умов та принципів розвитку медіаграмотності демонструє, що її формування є складним, багатогранним процесом, який вимагає системного підходу. (Додаток Г). З досліджень випливає чіткий консенсус: ефективна медіаосвіта – це не окремий предмет, а цілісна, інтегрована практика, що поєднує фундаментальні принципи, сприятливе середовище та активну, критичну педагогіку [29; 34]. Успіх цього процесу значною мірою залежить від застосування комплексних методологій та використання сучасних технологічних підходів.

Нагальною потребою сучасної освіти є структурна та наскрізна інтеграція медіаграмотності в навчальні програми на всіх рівнях – від початкової школи до вищої освіти. Медіаосвіта не повинна залишатися факультативною чи фрагментарною; вона має стати невід'ємною складовою кожного предмету, що дозволить учням розвивати необхідні компетентності для життя в цифровому світі [29].

В цьому контексті кардинально змінюється роль вчителя. Він перестає бути лише транслятором знань і перетворюється на фасилітатора, який створює безпечне середовище для дослідження, аналізу та творчості. Головним завданням сучасного педагога стає формування в учнів здатності до критичної, відповідальної та емпатичної взаємодії з медіа. Саме такий підхід дозволить виховати покоління свідомих громадян, здатних орієнтуватися в інформаційних потоках та брати активну участь у розбудові демократичного суспільства в епоху глобальних цифрових трансформацій.

Сучасні методичні рекомендації Нової української школи підкреслюють, що інтерактивні методи навчання є ключовими для розвитку медіаграмотності. Особлива увага приділяється аналізу медіатекстів, виконанню творчих та аналітичних завдань, співпраці в групах та розвитку критичного мислення щодо інформації. Це допомагає учням усвідомлено сприймати медіа, розуміти їх зміст та виявляти маніпуляції. [25].

Розвиток медіаграмотності учнів у закладі загальної середньої освіти не може обмежуватися декларативним ознайомленням із поняттями «фейк», «маніпуляція» чи «дезінформація». У межах шкільного курсу громадянської освіти медіаграмотність формується насамперед через системну роботу з реальними інформаційними матеріалами, з якими учні стикаються щоденно у соціальних мережах, месенджерах та онлайн-медіа.

Однією з ключових педагогічних умов є включення медіааналізу безпосередньо в структуру уроку. Наприклад, під час вивчення тем «Права людини в Україні та світі» (8 клас), вчитель може запропонувати учням порівняти висвітлення однієї події в різних джерелах. Учні в групах виділяють факти vs. думки, що дозволяє побачити, як медіа формують громадську думку [41, с. 45].

Важливою педагогічною умовою є створення безпечного середовища для висловлення власної позиції. Завдання вчителя – організація дискусії через відкриті запитання про автора повідомлення, його мету та наявність маніпуляцій. Принцип розвитку критичного мислення реалізується через систематичну роботу з фейковими матеріалами [38, с. 157]. Ще однією умовою є поєднання аналізу та створення власного повідомлення (тема «Громадянська участь», 8 клас). Створення постів чи плакатів допомагає учням усвідомити відповідальність автора повідомлення. Наприклад, складіть ефективне повідомлення на запропоновану учителем тему, узявши до уваги особливості аудиторії, канал, контекст та комунікативні обмеження. [38, с. 136]. Принцип свідомого споживання інформації реалізується через рефлексію власних медіазвичок. Обговорення ролі алгоритмів соцмереж на уроці про «Медіа в демократичному суспільстві» (9 клас) та ведення «медіащоденника» суттєво підвищує мотивацію до навчання.

Отже, розвиток медіаграмотності в українській школі ґрунтується на практичній спрямованості уроків, роботі з реальними медіатекстами, діалозі та активній участі учнів. Саме курс громадянської освіти створює найбільш сприятливі можливості для формування цих навичок.

3.2. Форми і методи роботи з учнями

Формування медіаграмотності школярів потребує використання різноманітних форм і методів навчання, орієнтованих на активну участь учнів, розвиток критичного мислення та практичне застосування знань. Ефективність такої роботи значною мірою залежить від вікових особливостей учнів, рівня їхнього цифрового досвіду та змісту навчального матеріалу. Тому форми й методи доцільно добирати з урахуванням конкретного класу та теми уроку.

Додатково в сучасній освітній практиці важливого значення набувають короткі інтерактивні вправи, які легко інтегруються в будь-який урок і не потребують значних часових ресурсів. Зокрема, у методичних матеріалах пропонується добірка з 10 простих вправ із медіаграмотності, які сприяють розвитку критичного мислення, аналізу інформації та виявленню маніпуляцій у навчальному процесі [19]

Формування медіаграмотності школярів вимагає спеціально підібраних форм і методів навчання, які забезпечують активну участь учнів, розвиток критичного мислення, навички аналізу та практичного застосування отриманих знань. Згідно з наданим матеріалом, ефективність цих форм і методів значною мірою залежить від вікових особливостей учнів, рівня їхнього цифрового досвіду та змісту навчального матеріалу. Тому вибір форм і методів завжди здійснюється з урахуванням конкретного класу та теми уроку [26, с. 112].

У процесі формування медіаграмотності застосовуються такі форми організації навчальної діяльності:

1. Фронтальна робота. Використовується на етапах введення нового матеріалу, пояснення ключових понять (інформація, медіа, свобода слова, інформаційні революції). Учитель працює з усім класом одночасно: проводить бесіду, пояснює теоретичні положення, демонструє презентацію чи відео. Ця форма ефективна для створення спільного розуміння базових понять і мотивації учнів [26, с. 113].

2. Групова робота. Одна з найважливіших форм при формуванні медіаграмотності. Учні працюють у малих групах при виконанні завдань:

- розподіл джерел інформації за видами (усні, письмові, речові, аудіовізуальні, етнографічні);

- заповнення таблиць («Штучний інтелект може бути корисним / небезпечним», «Світ без медіа»);

- порівняння результатів і обговорення. Групова форма розвиває навички співпраці, вміння аргументувати свою позицію та слухати інших, що є важливим для критичного сприйняття медіаінформації [26, с. 115].

3. Індивідуальна робота. Застосовується при самотійному виконанні завдань:

- придумування назв до малюнків;
- наведення власних прикладів видів інформації;
- заповнення таблиць;
- рефлексія в кінці вправи. Індивідуальна форма дозволяє вчителю перевірити рівень засвоєння матеріалу кожним учнем і розвивати особисту відповідальність за результат.

4. Змішані (комбіновані) форми. Найчастіше урок поєднує фронтальну, групову та індивідуальну роботу, що забезпечує динаміку та різноманітність.

Основні методи навчання, що використовуються:

У вправі «Інформація і медіа...» чітко визначені такі методи формування медіаграмотності [26, с. 113]:

Аналіз медіатекстів. Центральний метод. Учні аналізують малюнки, зображення, таблиці, історичні приклади медіа. Вони вчаться розпізнавати тенденційну інформацію, виявляти маніпуляції, визначати достовірність джерел. Аналіз застосовується при роботі з малюнками В. Козюка (ІІІ), при класифікації медіа та джерел інформації.

Декодування. Метод, спрямований на «розшифрування» змісту медіаповідомлень. Учні декодують візуальну інформацію (малюнки), визначають прихований сенс, логічні зв'язки між зображеннями (наприклад, зображення, пов'язані зі свободою слова). Це розвиває критичне мислення та медіасприйняття [26, с. 115-116].

Проблемно-пошуковий метод Використовується через постановку проблемних запитань і завдань [26, с. 114]:

- «Що, на думку художника, є інформація?»
- «Чи можна твори III вважати мистецтвом?»
- «Що станеться, якщо зникнуть усі медіа?»
- Порівняння Індексу свободи преси України та сусідніх країн.

Метод класифікації та систематизації. Учні заповнюють таблиці, розподіляють інформацію та джерела за видами, характеристиками (за способом сприйняття, формою подання, призначенням тощо). Це формує структурованість мислення.

Метод порівняння. Порівнюються: медіа в давнину і сьогоденні, корисні та небезпечні аспекти III, ситуація зі свободою преси в різних країнах, первинні та вторинні джерела.

Рефлексія Підсумковий метод. Учні осмислюють отримані результати, формулюють висновки про значення різноманітних джерел інформації та важливість свободи слова.

Додаткові методи, що впливають з тексту [26, с. 115-116]:

1. Візуальний метод (робота з малюнками, схемами, таблицями).
2. Метод проєктних елементів (складання списку джерел, дотримання доброчесності).
3. Метод моделювання («Уявіть, що медіа зникли...»).
4. Інформаційно-комунікативний метод (використання комп'ютера та інтернету).

Використання активних форм (групова, індивідуальна) і методів (аналіз, декодування, проблемно-пошуковий) забезпечує перехід від простого засвоєння фактів до формування компетентностей:

- Розпізнавання маніпуляцій і тенденційної інформації;
- Критична оцінка джерел;
- Усвідомлення ролі свободи слова в демократії;
- Вміння працювати з інформацією, створеною III;
- Розуміння еволюції медіа та їхнього впливу на суспільство.

Такий підхід відповідає вимогам Державного стандарту базової середньої освіти та сприяє розвитку ключових медіакомпетентностей учнів 7 класу [26, с. 112–113].

Ці форми і методи роблять урок динамічним, практичним і максимально орієнтованим на розвиток критичного мислення та медіаграмотності школярів.

3.3. Практична реалізація формування медіаграмотності

Практична реалізація формування медіаграмотності на уроках громадянської освіти є одним із ключових напрямів сучасної української школи, адже саме цей предмет безпосередньо спрямований на розвиток громадянської компетентності, критичного мислення та відповідальної участі учнів у суспільному житті. В умовах інформаційної війни, активного поширення дезінформації та маніпулятивних медіаповідомлень, курс «Громадянська освіта» виконує не лише освітню, а й безпекову функцію. Зміст програми для 10 класу (рівень стандарту), затвердженої Міністерством освіти і науки України (наказ МОН від 03.08.2022 № 698), створює сприятливі умови для інтеграції медіаграмотності через аналіз інформаційних процесів, демократичних цінностей і громадянської участі [44, с. 10–15].

Методика 1. Аналіз маніпуляцій і пропаганди в межах теми «Світ інформації та мас-медіа» (10 клас). Друга методика передбачає використання проблемно-аналітичного підходу під час вивчення теми «Світ інформації та мас-медіа». Учитель пропонує учням приклади медіаповідомлень із соціальних мереж, які містять ознаки маніпуляції або пропаганди. (Додаток Е). Матеріали добираються з урахуванням вікових особливостей та етичних норм [38, с. 132].

Практичне заняття проводиться у форматі керованої дискусії з використанням інтерактивних платформ Mentimeter або Padlet. Учні аналізують тексти за такими критеріями: мета повідомлення, цільова аудиторія, використані емоційні тригери, можливі наслідки впливу на громадську думку. Методика дозволяє сформулювати в учнів розуміння меж свободи слова та усвідомлення відповідальності за споживання й поширення інформації, що є важливим

компонентом громадянської освіти. Аналіз маніпуляцій і пропаганди висвітлено в підручнику (авт. колектив за ред. П. В. Вербицької, 2018) – розділ 5. Світ інформації та масмедіа про свободу слова та медіа [39, с. 134]. Додатково – у посібнику «Практичний посібник з медіаграмотності для мультиплікаторів» (2019) – розділ «Фактологічні маніпуляції» [27, с. 67–78].

Методика 2. Проектна діяльність «Соціальні мережі як інструмент громадянської участі» (10 клас) Проектна методика реалізується під час вивчення теми «Громадянська участь і активність». (у підручнику немає теми під такою назвою) Учні об'єднуються у групи та працюють над створенням власних інформаційних кампаній, спрямованих на вирішення актуальних суспільних проблем (волонтерство, екологія, протидія дезінформації, підтримка ЗСУ). У межах проєкту учні аналізують приклади успішних кампаній у соціальних мережах, визначають цільову аудиторію та розробляють власний медіапродукт.

Для реалізації завдання використовуються цифрові інструменти Canva, Google Slides, соціальні мережі або їхні макети. Завершальним етапом є презентація проєктів і рефлексія, під час якої учні оцінюють ефективність обраних медіастратегій. Такий підхід сприяє розвитку ініціативності, творчого мислення та практичного застосування громадянських компетентностей. Проектна діяльність рекомендована в підручнику (авт. І. Д. Васильків, В. М. Кравчук та ін., 2018) – розділ Розділ IV. Демократичне суспільство та його цінності [38, с. 114].

Методика 3. Використання готових навчально-методичних розробок IREX Особливе місце у практичній реалізації медіаграмотності посідають готові навчальні матеріали проєкту IREX «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність». Наприклад, універсальний урок «Медіаграмотність під час війни: як вистояти в інформаційному потоці» (для 8–11 класів) інтегрується в курс громадянської освіти під час вивчення тем, пов'язаних із національною безпекою та громадянською стійкістю. Урок включає роботу з кейсами, аналіз реальних прикладів дезінформації, групові завдання та створення власних інформаційних повідомлень [28]. Ефективним доповненням до уроку є матеріали посібника «Медіаграмотність під час війни: теорія, методика, інтерактив», у яких

запропоновано інтерактивні вправи на виявлення фейків, аналіз інформаційних повідомлень та розвиток критичного мислення учнів [22].

Учитель виступає фасилітатором навчального процесу, забезпечуючи підтримку учнів, спрямування дискусії та узагальнення результатів. Використання готових методичних матеріалів дозволяє забезпечити високу якість навчання та відповідність змісту сучасним викликам інформаційної безпеки.

Важливою складовою практичної реалізації є використання сучасних освітніх технологій: онлайн-опитувань, цифрових презентацій, спільних документів і візуалізацій. (Додаток Д). Оцінювання результатів здійснюється на основі сформованих компетентностей: уміння аналізувати медіатексти, аргументувати позицію, працювати в команді та створювати власний медіаконтент. Застосовується формувальне оцінювання, самооцінка та взаємооцінювання, що відповідає принципам НУШ.

Отже, практична реалізація формування медіаграмотності на уроках громадянської освіти передбачає системне використання інтерактивних методик, сучасних освітніх технологій і готових навчально-методичних матеріалів. Такий підхід дозволяє забезпечити не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування стійких навичок критичного сприйняття інформації, відповідальної громадянської поведінки та активної участі учнів у демократичному суспільстві.

Таким чином, розвиток медіаграмотності в українській школі ґрунтується не на абстрактних моделях, а на конкретних педагогічних умовах: практичній спрямованості уроків, роботі з реальними медіатекстами, діалозі та активній участі учнів. Саме курс громадянської освіти створює найбільш сприятливі можливості для формування цих навичок, оскільки поєднує аналіз суспільних процесів із осмисленням ролі медіа в сучасному демократичному суспільстві. Такий підхід не тільки готує учнів до викликів цифрової епохи, але й робить уроки живими та актуальними.

Використання різноманітних форм і методів роботи з учнями – від ігрових і групових у початковій школі до проєктних і дослідницьких у старших класах –

забезпечує поступове й системне формування медіаграмотності. Практична спрямованість навчання, опора на реальні медіатексти та активна участь учнів у навчальному процесі є ключовими умовами ефективної медіаосвіти.

Практична реалізація формування медіаграмотності на уроках громадянської освіти передбачає системне використання інтерактивних методик, сучасних освітніх технологій і готових навчально-методичних матеріалів. Такий підхід дозволяє забезпечити не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування стійких навичок критичного сприйняття інформації, відповідальної громадянської поведінки та активної участі учнів у демократичному суспільстві.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі проведеного дослідження в кваліфікаційній роботі було сформульовано такі висновки.

1. Проведене дослідження підтвердило, що медіаграмотність є складовою сучасної освіти, що спрямована на формування у школярів умінь аналізувати інформаційні потоки, оцінювати достовірність джерел та розпізнавати маніпулятивні впливи у медіапросторі. Аналіз поняття «медіаграмотність» дозволив виділити її структурні компоненти, до яких належать когнітивні, аналітичні, соціальні та комунікативні навички. Виявлено взаємозв'язок між розвитком медіаграмотності та громадянською освітою: обидві сфери спрямовані на формування відповідальної громадянської позиції, активної участі у соціальному житті та здатності приймати обґрунтовані рішення на основі аналізу інформації. Теоретико-методологічна база дослідження підтвердила необхідність поєднання знань з практичними навичками в освітньому процесі, що забезпечує цілісне формування компетентностей учнів у сфері медіа та громадянства.

2. Вивчення стану формування медіаграмотності у закладах загальної середньої освіти України продемонструвало наявність позитивних тенденцій і водночас окремих проблем. Аналіз нормативно-правових документів, таких як накази та рекомендації Міністерства освіти і науки України, показав наявність стратегічних орієнтирів та експериментальних програм для інтеграції медіаосвіти у шкільну програму. Разом із тим виявлено низку перешкод: обмежене навчально-методичне забезпечення, недостатній рівень підготовки педагогів, нерівномірний доступ до ресурсів у міських і сільських школах та вплив неконтрольованих соціальних мереж на сприйняття інформації учнями. Досвід пілотних шкіл продемонстрував ефективність застосування інтерактивних методів, таких як рольові ігри, проєкти, кейс-метод і групова робота, що сприяє розвитку аналітичних, комунікативних і організаційних навичок учнів, підвищенню їхньої соціальної активності та зацікавленості у навчанні.

3. Розробка педагогічних умов та методичних підходів до формування медіаграмотності підтвердила необхідність системного підходу у навчальному процесі. До основних умов належать: мотивація учнів, професійна підготовка педагогів, підтримка адміністрації закладу та використання цифрових технологій. Встановлено, що педагог, який володіє сучасними методами інтеграції медіаосвіти у різні предмети, здатний організувати активну проєктну діяльність, забезпечити інтерактивність уроків та сприяти розвитку в учнів здатності аналізувати інформацію, формувати власну думку та відповідально діяти у соціальному середовищі. Практичні рекомендації включають використання інтегрованих уроків, мультимедійних ресурсів, соціальних мереж у навчальному процесі та регулярне застосування позакласних заходів для закріплення навичок.

Загалом, виконання поставлених завдань дозволило сформулювати висновки щодо ефективних підходів до розвитку медіаграмотності учнів: поєднання теоретичної підготовки та практичних завдань, інтеграція медіаосвіти у різні навчальні предмети, активне використання сучасних цифрових ресурсів, а також системне підвищення кваліфікації педагогів. Отримані результати підкреслюють, що формування медіаграмотності є невід'ємною складовою сучасної громадянської освіти та передумовою підготовки учнів до життя в інформаційно насиченому суспільстві, що потребує відповідального сприйняття та аналізу медіаінформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативні документи

1. Закон України «Про захист персональних даних» (2010 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 21.04.2026).
2. Закон України «Про інформацію» (1992 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 21.04.2026).
3. Закон України «Про медіа». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20> (дата звернення: 21.04.2026).
4. Закон України «Про освіту» (2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.04.2026).
5. Концептуальні засади громадянської та історичної освітньої галузі. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/novyny-posylannia/konceptualni-zasadi-gromadianskoyi-ta-istoricnoyi-osvitnoyi-galuzi.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).
6. Концепція Нової української школи, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 21.04.2026).
7. Наказ МОН №1202 від 18.08.2017 «Про завершення всеукраїнського експерименту з упровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес ЗНЗ України (2011–2016)». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/npa/5a1fe838998e0.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).
8. Наказ МОН №498 від 28.04.2023 «Про завершення експерименту всеукраїнського рівня за темою “Стандартизація наскрізної соціально-психологічної моделі масового впровадження медіаосвіти...”». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zavershennya-eksperimentu-vseukrayinskogo-rivnya-za-temoyu-standartizaciya-naskriznoyi-socialno-psihologichnoyi-modeli-masovogo-vprovadzhennya-mediaosviti-u-vitchiznyanu-pedagogichnu-prak> (дата звернення: 21.04.2026).

9. Національна стратегія захисту дітей у цифровому середовищі на 2021–2026 роки. URL: <https://stopfraud.gov.ua/upload/media/2024/02/01/natsionalna-strategiya-v1.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).
10. Паризька декларація з медіаінформаційної грамотності в цифрову епоху (2014 р.). URL: <https://www.unesco.org/en/articles/paris-declaration-media-and-information-literacy-adopted> (дата звернення: 21.04.2026).
11. Паризька програма-рекомендації з медіаосвіти (2007 р.). URL: https://unesco.lt/images/stories/articles_files/Paris_Agenda_2007.pdf (дата звернення: 21.04.2026).
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 «Про затвердження Державного стандарту базової середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п> (дата звернення: 21.04.2026).
13. Резолюція Європейського парламенту (2008 р.). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0598_EN.html (дата звернення: 21.04.2026).
14. Рекомендації Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про основні компетентності для навчання протягом усього життя» (2006 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 21.04.2026).
15. Рекомендація Ради Європи (2011 р.). URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805cc2c0%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805cc2c0%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (дата звернення: 21.04.2026).
16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-п> (дата звернення: 21.04.2026).
17. Стратегія Міністерства культури та інформаційної політики України з розвитку медіаграмотності на період до 2026 року. URL: https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/nakaz_pro_zatverdzhennya_strategiyi_ministerstva_kultury_ta_informacizijnoyi_polityky_ukrpyiny_z_rozvytku_mediagamotnosti_na_2024_-2026_roky.pdf (дата звернення: 21.04.2026).

18. Феська декларація ЮНЕСКО (2011 р.). URL: <https://studylib.net/doc/12943428/fez-declaration-on-media-and-information-literacy> (дата звернення: 21.04.2026).

Навчально-методичні розробки

19. 10 простих вправ із медіаграмотності на будь-який урок. URL: <https://nus.org.ua/2024/10/21/10-prostyh-vprav-iz-mediagramotnosti-na-bud-yakij-urok/> (дата звернення: 21.04.2026).

20. Голос Америки. Досвід Фінляндії. У школах навчають виявляти дезінформацію. Радіо Свобода, 24 грудня 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/shkola-uchni-dezinformatsiya/33251746.htm> (дата звернення: 21.04.2026).

21. Детектор медіа. Індекс медіаграмотності українців за 2024 рік. URL: <https://detector.media/infospace/article/240621/2025-05-06-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-za-2024-rik> (дата звернення: 21.04.2026).

22. Медіаграмотність під час війни: теорія, методика, інтерактив. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Mediagramotnost_pid_chas_viny_web.pdf (дата звернення: 21.04.2026).

23. Методичні рекомендації МОН щодо проведення уроку з медіаграмотності у школі. URL: <https://medialiteracy.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-mon-shhodo-provedennya-uroku-z-mediagramotnosti-u-shkoli/> (дата звернення: 21.04.2026).

24. Національний тест з медіаграмотності 2025. URL: <https://filter.mcsc.gov.ua/test2025> (дата звернення: 21.04.2026).

25. НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА: методика формування умінь з медіаграмотності на заняттях з предметів мовно-літературної галузі в початковій школі. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Mova_V_Pochatkovii_Shkoli_AUP_2020.pdf (дата звернення: 21.04.2026).

26. Практична медіаграмотність у НУШ. 5–7 класи. URL: <https://medialiteracy.org.ua/wp->

content/uploads/2024/12/Praktichna_mediagram_NUSH_5_7.pdf (дата звернення: 21.04.2026).

27. Практичний посібник з медіаграмотності для мультиплікаторів. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Posibnyk_z_mediagramotnosti_2019_ukr.pdf (дата звернення: 21.04.2026).

28. Проєкт IREX «Вивчай та розрізняй». URL: <https://lms.e-school.net.ua/irex> (дата звернення: 21.04.2026).

Монографії, статті та дисертації

29. Albardía, M. S., Peña-Fernández, S., Agirreazkuenaga, I. Technology, education and critical media literacy: potential, challenges, and opportunities. *Frontiers in Human Dynamics*, 2025. DOI: <https://doi.org/10.3389/fhumd.2025.1608911> (дата звернення: 21.04.2026).

30. Friesem E., Friesem Y. Media literacy education through Kuhn's model of scientific revolutions. *Media Literacy Evolution*. 2019. URL: <https://mediaedlab.com/2019/03/14/scientific-revolutions-media-literacy> (дата звернення: 21.04.2026).

31. Василенко О. В. Становлення і розвиток громадянської освіти в європейських країнах. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. 6 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8120/1/Громадянська%20освіта.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).

32. Осюхіна М. О. Медіа- та інформаційна грамотність як складова сучасних інформаційно-комунікаційних обмінів (національна концепція у контексті світового досвіду) : дис. ... д-ра філос. наук. Дніпро, 2018. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/K08.051.19/dissertation_5b9e2dfa4840_0.pdf (дата звернення: 21.04.2026).

33. Рябовол Л. Т., Ремех Т. О. Громадянська освіта в профільній школі в Україні та зарубіжних країнах. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. Том 6. № 1. С. 1–5. URL:

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740484/1/Рябовол_Ремех_Стаття_Вісник.pdf (дата звернення: 21.04.2026).

34. Хмарна Л. В. Поняття медіаграмотності у зарубіжному науковому середовищі. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/91-tendentsiyi-suchasnoyi-pidhotovky-maybutnikh-uchyteliv-pochatkovoyi-shkoly/298-ponyattya-mediagramotnosti-u-zarubizhnomu-naukovomu-seredovishchi> (дата звернення: 21.04.2026).

35. Чертов В. І. Медіаграмотність як інструмент розпізнавання інформаційних ризиків. 6 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743230/1/Чертов%20В.%D0%86._Медіаграмотність%20як%20інструмент%20розпізнавання%20інформаційних%20ризиків%20.pdf (дата звернення: 21.04.2026).

Підручники, посібники, навчальні програми

36. Бакка Т. В., Мелешенко Т. В. Громадянська освіта та методика її навчання: підручник для студентів педагогічних закладів вищої освіти. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 320 с. URL: https://go.gromadosvita.org.ua/GROMAD_OSVITA.pdf (дата звернення: 21.04.2026).

37. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З. та ін. Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 6–9 клас» для закладів загальної середньої освіти. Київ: МОН України, 2024. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/30-12-2024/hromadyanska-osvita-6-9-kl-vasylkiv-ta-in-30-12-2024.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).

38. Громадянська освіта. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Васильків І., Кравчук В., Сливка О., Танчин І., Тимошенко Ю., Хлипавка Л. Тернопіль: Астон, 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/uploads/book/10-klas-gromadjanska-osvita-vasilkiv-2018.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).

39. Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / П. Вербицька, О. Волошенюк, Г. Горленко та ін. Київ: Літера ЛТД, 2018. 224 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/uploads/book/10-klas-gromadjanska-osvita-verbicka-2018.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).
40. Громадянська освіта: навчальна програма для 10 класу закладів загальної середньої освіти. URL: https://citizen.in.ua/files/20191018_104809_Програма.pdf (дата звернення: 21.04.2026).
41. Іванова В., Волошенюк О., Мокрогуз О. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін: Посібник для вчителя. Київ: Центр вільної преси, Академія української преси, 2016. 201 с. URL: <https://www.aup.com.ua/upd/mo.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).
42. Костирко Т. М., Корольова Т. Д., Жигалкіна М. С. Основи медіаграмотності: навч. посіб. Миколаїв: НУК, 2019. 80 с.
43. Мокрогуз О., Коропатник М., Сизих В. Медійна та інформаційна грамотність: спецкурс для слухачів курсів підвищення кваліфікації учителів. Чернігів, 2018. 172 с. URL: https://www.aup.com.ua/ml/Chernigiv_Mediaosvita_programa.pdf (дата звернення: 21.04.2026).
44. Навчальна програма. Громадянська освіта. 10 клас. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).
45. Охредько О. Е., Майорський В. В., Коломієць Л. Г. та ін. Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 6–9 клас». 2025. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2025/modelna-navcalna-programa-go-6-9-oxredko-oe-maiorskii-vv-kolomjejec-l-g.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).

46. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Серова Г. В. та ін. Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 6–9 клас». 2025. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2025/mnp-gromadianska-osvita-6-9.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).

Відеоматеріали

47. Teaching Media Literacy: What Works [відео]. YouTube, 2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=K0nZHo4dVGo> (дата звернення: 21.04.2026).

48. What Challenges Do Educators Face in Teaching Media Literacy? [відео]. YouTube, 2021. URL: https://www.youtube.com/watch?v=2x_a-4NwR08 (дата звернення: 21.04.2026).

49. Як нагороджували переможців Mediengeist 2.0 за досягнення у боротьбі з ворожою брехнею. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/33639/2023-12-03-yak-nagorodzhuvaly-peremozhstiv-mediengeist-20-za-dosyagnennya-u-borotbi-z-vorozhoyu-brekhneyu/> (дата звернення: 21.04.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні компоненти сучасної медіаграмотності та їх характеристика

Компонент медіаграмотності	Зміст компонента	Практичний прояв
Інформаційна грамотність	Здатність знаходити, відбирати та оцінювати інформацію	Пошук достовірних джерел, перевірка даних
Критичне мислення	Аналіз та оцінювання змісту медіаповідомлень	Виявлення маніпуляцій, упереджень і пропаганди
Фактчекінг	Перевірка достовірності фактів та повідомлень	Використання інструментів перевірки інформації
Цифрова грамотність	Безпечне та ефективне використання цифрових технологій	Захист персональних даних, безпечна робота в мережі
Комунікативна компетентність	Уміння створювати та поширювати медіаконтент	Підготовка дописів, презентацій, мультимедійних матеріалів
Етична медіаповедінка	Дотримання моральних і правових норм у медіапросторі	Відповідальне використання інформації та авторських матеріалів
Стійкість до інформаційних впливів	Протидія дезінформації та інформаційним маніпуляціям	Розпізнавання фейків і пропагандистських повідомлень

Джерело: складено автором на основі [17; 21; 41; 43].

Взаємозв'язок медіаграмотності та громадянської освіти у формуванні
ключових компетентностей учнів

Складова громадянської освіти	Роль медіаграмотності	Очікуваний результат
Демократична участь	Аналіз суспільно значущої інформації	Усвідомлена громадянська позиція
Права людини	Критичне оцінювання інформації про права та свободи	Формування правової культури
Громадянська відповідальність	Усвідомлення наслідків поширення інформації	Відповідальна поведінка в інформаційному просторі
Соціальна активність	Використання медіа для участі в суспільному житті	Залучення до громадських ініціатив
Толерантність і повага	Аналіз стереотипів та маніпулятивних повідомлень	Розвиток культури діалогу
Участь у житті громади	Використання цифрових платформ для комунікації	Ефективна взаємодія з громадою
Прийняття рішень	Порівняння різних точок зору та джерел інформації	Аргументовані висновки та самостійне мислення

Джерело: складено автором на основі [5; 16; 33; 35; 41].

Порівняння нормативно-правового забезпечення медіаосвіти в Україні та міжнародного досвіду

Аспект	Україна	ЮНЕСКО	ЄС
Нормативна база	Концепція, накази МОН, закони України	Паризька програма, Феська декларація	Резолюції ЄП, рекомендації Ради Європи
Інтеграція в освіту	Початковий етап, експериментальні проекти	Розвинена система медіаосвіти у всіх рівнях	Високий рівень інтеграції у навчальні програми
Основний фокус	Медіаінформаційна грамотність, протидія маніпуляціям	Критичне мислення, демократичні цінності	Цифрова грамотність, захист від дезінформації
Практичні механізми	Експериментальні програми, тренінги для педагогів	Комплексні освітні програми, методичні рекомендації	Обов'язкові навчальні курси, стандартизовані методики
Підтримка та ресурси	Обмежене фінансування та методичні матеріали	Широкі ресурси, міжнародна підтримка	Національні бюджети, освітні портали та платформи

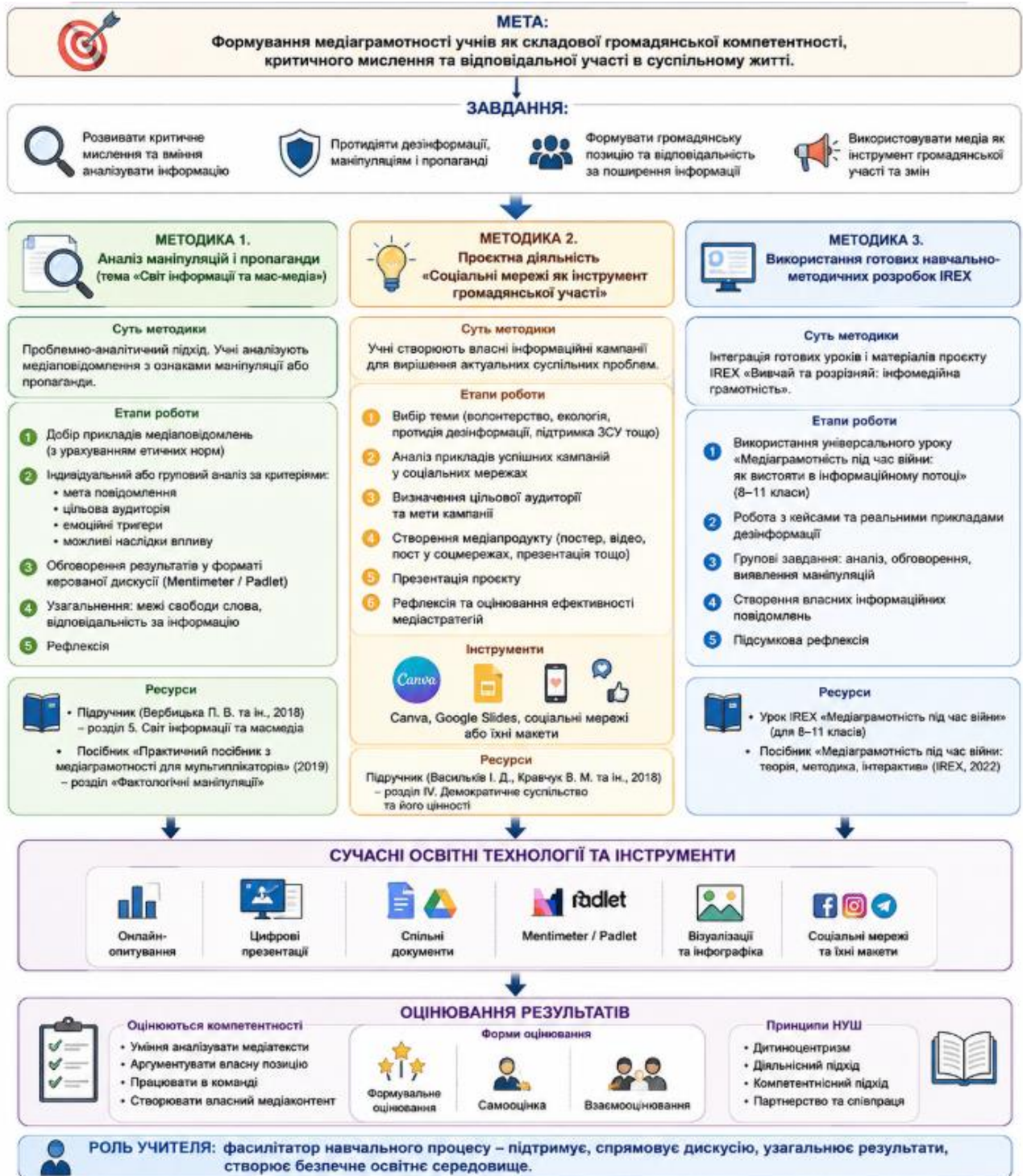
Джерело: розроблено автором на основі [1; 2; 3; 10; 13].

Педагогічні умови формування медіаграмотності учнів у процесі
навчання громадянської освіти

Джерело: розроблено автором на основі [29; 49].

Практична реалізація формування медіаграмотності на уроках громадянської освіти

Джерело: розроблено автором на основі [22; 27; 28; 38].

План уроку

10 клас

4 урок

10.11.2025

Тема Маніпуляції у медіа та роль громадянина у формуванні об'єктивної інформації

Мета:

Навчальна:

Інформаційно-логічна:

- Ознайомити учнів із базовими поняттями: "медіа", "інформація", "маніпуляція" та "фейк".
- Пояснити, як розрізняти факт (те, що можна перевірити) та думку (особисте судження).
- Навчити учнів визначати основні ознаки маніпулятивних повідомлень (кричущі заголовки, анонімність, надмірна емоційність).
- Сформувати уявлення про різні типи медіа (друковані, аудіовізуальні, цифрові) та їхню специфіку.
- Розкрити зміст поняття "відповідальне поширення інформації" як обов'язку громадянина.
- Ознайомити з простими інструментами та методами перевірки інформації (звернення до першоджерел, пошук підтверджень).
- Показати, як маніпуляції можуть впливати на емоції, поведінку та рішення громадян.
- Визначити, які категорії інформації (наприклад, чутки, плітки) найчастіше містять елементи маніпуляції.

Аксіологічна:

- Сформувати усвідомлення цінності правдивої та об'єктивної інформації як основи демократії.
- Виховувати повагу до фактів та наукової достовірності, а не до емоційних оцінок.
- Сприяти формуванню почуття відповідальності за інформацію, яку учень поширює серед друзів чи в мережі.
- Сформувати критичне ставлення до будь-якого медіаконтенту, незалежно від його форми.
- Сприяти розвитку активної громадянської позиції, що передбачає боротьбу з дезінформацією.

- Сформувати внутрішню потребу шукати кілька джерел інформації, а не довіряти першому-ліпшому.
- Усвідомити гідність людини як особи, яку не мають права обманювати чи маніпулювати її свідомістю.

Розвивальна:

- Розвивати критичне мислення через аналіз запропонованих медіа-кейсів та ситуацій.
- Розвивати вміння аргументовано висловлювати власну думку та відстоювати її, ґрунтуючись на перевірених фактах.
- Продовжувати формувати навички роботи з поняттями та їхнім визначенням у контексті медіа.
- Розвивати вміння працювати в парах та групах при спільному аналізі інформаційних повідомлень.
- Формувати навички логічного мислення через вправи на співставлення (Факт vs Думка).
- Розвивати вміння аналізувати короткі текстові та візуальні повідомлення та виділяти головне.
- Тренувати навички публічного виступу під час обговорень, особливо при поясненні, чому певна новина є фейком.
- Розвивати вміння застосовувати отримані знання для оцінки інформації, яку учень споживає у повсякденному житті.

Виховна:

- Виховувати **повагу до права** кожного на об'єктивну та правдиву інформацію.
- Сприяти формуванню почуття **відповідальності** за свої дії та вчинки в інформаційному просторі.
- Виховання **свідомого громадянина**, здатного протистояти інформаційним загрозам.
- Формування **шанобливого ставлення до журналістів** та медіа, які дотримуються професійних стандартів.
- Виховання **толерантності** та вміння конструктивно вирішувати інформаційні суперечки, не переходячи на образи.
- Сприяти **усвідомленню про важливість допомоги** іншим (друзям, родичам) у розпізнаванні маніпуляцій (розвиток емпатії).
- Виховання **дбайливого ставлення до особистих даних** та розуміння, як їх можуть використовувати маніпулятори.
- Формування **активної життєвої позиції** та готовності бути "сторожем" правдивості інформації у своєму середовищі.

Тип уроку: Комбінований

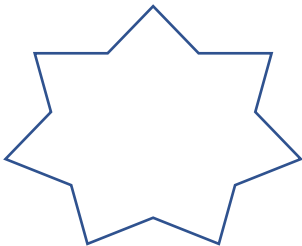
Обладнання: Презентація, інтерактивна дошка, картки із ситуаціями (фейками), ілюстрації для вправи "Факт vs Судження", наліпки "Перевірено"/"Фейк" (або картки-маркери).

Основні поняття: Медіа, Інформація, Факт, Думка (Судження), Маніпуляція, Фейк, Критичне мислення.

План:

1. Медіа як джерело інформації.
2. Що таке маніпуляція і як її розпізнати?
3. Роль громадянина у формуванні об'єктивної інформації

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально- виховна діяльністю учня	Примітки
3 хв	Організаційний	Привітання з учнями, перевірка домашнього завдання та створення атмосфери на плідну та взаємну працю		
7 хв	Перевірка домашнього завдання	Усне опитування • Що таке дезінформація. Назви види • Назвіть один із найпоширеніших методів маніпуляції. Назвіть одне правило, яке громадянин має застосовувати, перш ніж поширити новину. • Якою має бути ідеальна реакція якісного медіа, якщо воно опублікувало неточну інформацію?		Логічна Логічна Логічна
3 хв	Мотиваційна	Ребуси	Фейк	Логічна Логічна

			Медіа	
3 хв	Актуалізація знань	Мозковий штурм 	• Які три найпоширеніші техніки маніпуляції ви особисто помічали останнім часом в українських медіа? (Наведіть приклади.) • Чим принципово відрізняється якісна журналістика від пропаганди? Назвіть 3 критерії. • Назвіть емоції, на які найчастіше тиснуть маніпулятори. Чому вони є ефективними інструментами впливу?	логічна
20 хв	Етап вивчення нового матеріалу	Медіаманіпуляція – це прихований психологічний вплив, свідоме викривлення, неповне або упереджене подання інформації в засобах масової інформації (ЗМІ) з метою формування у аудиторії певних	Що таке медіаманіпуляція і чому вона є загрозою для демократичного суспільства?	логічна

		поглядів, емоцій чи поведінки, які відповідають інтересам маніпулятора (наприклад, політика, корпорації). Це загроза для демократії, оскільки маніпуляція підриває здатність громадян приймати усвідомлені та раціональні рішення (на виборах, щодо суспільних питань). Вона руйнує довіру до інститутів, поляризує суспільство та створює альтернативну, вигідну маніпуляторам, "реальність" (наратив), що заважає об'єктивному діалогу та пошуку істини. • Фейкові новини (дезінформація) повна або часткова вигадка, що поширюється як справжня новина. • Виривання з контексту використання цитати, фото чи відео, відірваних від початкового змісту, щоб спотворити повідомлення. • Емоційне нагнітання (Апеляція до емоцій) використання шокуючих заголовків, мови ворожнечі або зображень для викликання сильних емоцій (страху, гніву, обурення), що заважає критичному мисленню. • Селективне подання фактів (замовчування) публікація лише тих фактів, які підтверджують потрібну точку зору, приховуючи або ігноруючи протилежні. • Маніпуляція цифрами/статистикою використання некоректних даних, зміна графіків або надання абсолютних цифр без порівняння для створення враження більшої чи меншої значущості.	Які основні техніки (методи) маніпуляції найчастіше використовують у сучасних медіа?	Логічна
--	--	--	---	----------------

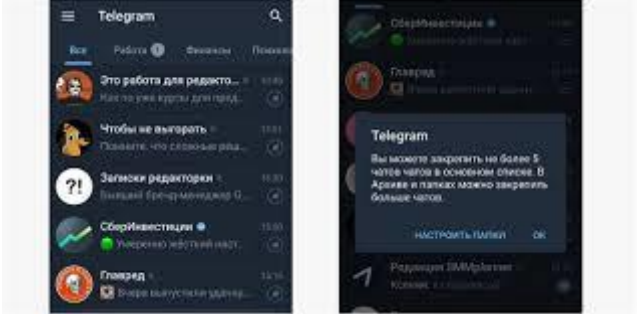
		• Підтримувати і поширювати контент від надійних, професійних та незалежних медіа. • Запитувати джерела, критикувати неякісні медіа, висловлювати вимоги до журналістських стандартів. • Займатися самоосвітою, висловлювати власну обґрунтовану думку, що базується на фактах, чим зменшувати простір для поширення маніпуляцій. Фактчекінг — це процес верифікації тверджень та інформації. Правильний підхід включає: • Використовуйте інструменти Google Images, TinEye, або InVID для перевірки, чи не були зображення/відео використані раніше в іншому контексті або чи не є вони старими. • Чи є це видання відомим? Чи дотримується воно професійних стандартів? Чи є в нього редакційна політика та зазначені контакти? • Множинність джерел: Перевірити, чи ту саму інформацію підтверджують щонайменше два-три незалежні та надійні джерела. Якщо про "сенсацію" пише лише одне сумнівне джерело — це "червоний прапорець". • Хто написав матеріал? Чи є він експертом у цій сфері? Чи не має він очевидної заангажованості? • Переконатися, що інформація є актуальною, а не "перепакованою" старою новиною.	Як правильно здійснювати фактчекінг інформації, отриманої з інтернету? Які етичні стандарти відрізняють якісну журналістику від маніпулятивної пропаганди?	Логічна
--	--	--	---	---------

		Якісна Журналістика	Маніпулятивна Пропаганда		
		Прагнення до повного і збалансованого висвітлення.	Служить інтересам замовника/власника.		
		Ретельна перевірка фактів, посилення на джерела.	Поширення неперевіреної або вигаданої інформації.		
		Представлення позицій усіх ключових сторін конфлікту/події.	Надання слова лише одній, "правильній" стороні.		
		Чітке маркування оціночних суджень.	Емоційне нагнітання, використання маніпулятивної мови.		
		Визнання та виправлення помилок.	Ігнорування спростувань та критики.		
					Логічна
					Логічна

		Підвищення медіаграмотності — це постійний процес. Практичні кроки включають: 1. Читайте новини з різних, ідеологічно різних, але професійно надійних джерел (міжнародні, місцеві, нішеві). 2. Проходьте онлайн-курси з медіаграмотності (наприклад, від Prometheus, EdEra, або міжнародних організацій). 3. Регулярно перевіряйте інформацію на українських та міжнародних фактчекінгових платформах (наприклад, StopFake, VoxCheck). 4. Ніколи не поширюйте статтю, прочитавши лише заголовок. Завжди читайте весь матеріал і аналізуйте його зміст. 5. Тренуйтеся ставити собі "контрольні запитання" до кожного медіаповідомлення (Хто платить? Чому я це бачу саме зараз?). "Детектор Фейків" Фейк/Маніпуляція/Правда? Енергетична криза поглиблюється! В столиці знову тотальний блекаут і порожні полиці, хоча влада запевняла, що ситуація під контролем. Ось так виглядає головний продовольчий магазин столиці сьогодні ввечері. Наслідки останнього удару по енергосистемі виявилися значно гіршими, ніж було офіційно заявлено, що спровокувало панічну скупку товарів.	Якими є практичні кроки, які громадянин може зробити для підвищення своєї медіаграмотності?	Логічна асіологічна
--	--	--	--	-----------------------------------

		Маніпуляція	
	Міністерство культури внесло 12 об'єктів культурної спадщини до реєстру, надавши їм охоронний статус. <i>Йдеться про старовинні будинки та пам'ятки архітектури у п'яти регіонах країни, яким тепер заборонено змінювати зовнішній вигляд, і які отримують державне фінансування на реставрацію.</i> 	Правда	Логічна асіологічна Логічна
	ТЕРМІНОВО: Нові правила Telegram! Всі чати будуть відкриті для перегляду		

правоохоронним органам без рішення суду. Цей указ набуває чинності завтра. Єдиний спосіб захистити свою приватність – надіслати це повідомлення 10 своїм контактам. Якщо ви не поділитесь, ваш акаунт буде автоматично позначено як "незахищений".

"Маніпулятивний Заголовок"

"Міська рада проголосувала за підвищення тарифів на проїзд у громадському транспорті на 10% з наступного місяця.

Команди мають 5 хвилин, щоб написати 3 різних заголовки до цієї новини: 1) **Нейтральний** (якісна журналістика), 2) **Маніпулятивний** (що викликає гнів), 3) **Маніпулятивний** (що виправдовує рішення).

Фейк

Тип Заголовка	Приклад
1. Нейтральний (Якісна Журналістика)	Тарифи на проїзд у міському транспорті зростуть на 10%

Логічна

асіологічна

			2. Маніпулятивний (Викликає Гнів / Обурення) ШОК! Чиновники знову залізли в кишені людей: тарифи підняли нахабно, незважаючи на кризу 3. Маніпулятивний (Виправдовує Рішення) Для кращого сервісу: Рада змушена підняти тарифи, щоб запобігти колапсу транспорту	
		"Розтин Новини" кольоровими маркерами виділити: Синім — перевірені факти, Червоним — суб'єктивні оцінки та думки автора, "Хто дозволив це знуцання? Міська влада остаточно знищила наш історичний парк!" (1) Ситуація у центральному парку "Зелений гай" досягла точки неповернення. (2) Міська рада на своєму останньому засіданні 10 листопада проголосувала за рішення №345/2 про обрізку 50 старих лип уздовж головної алеї. (3) Хіба це не кричує байдужість до зелених легень міста? (4) Насправді, це рішення є черговим плювком в обличчя	Синій (Перевірені Факти) (2) Міська рада на своєму останньому засіданні 10 листопада проголосувала за рішення №345/2 про обрізку 50 старих лип уздовж головної алеї. (Це конкретні, перевірені дані: дата, номер рішення, дія та кількість об'єктів). (5) Чиновники заявляють, що обрізка була необхідна через аварійний стан дерев. (Факт: це офіційна позиція влади). (7) Експерт-дендролог Петро Савченко... вважає, що більшість лип потребувала лише санітарної чистки, а не такого безжального втручання. (Факт: це	Логічна асіологічна

		всім свідомим громадянам! (5) Чиновники нахабно заявляють, що обрізка була необхідна через аварійний стан дерев. (6) Але давайте подивимося правді у вічі: хіба не краще було б витратити гроші платників податків на повноцінну реставрацію парку, а не на це варварське знищення? (7) Експерт-дендролог Петро Савченко, який не був допущений до обговорення, вважає, що більшість лип потребувала лише санітарної чистки, а не такого безжального втручання. (8) Фактично, замість 50 старих дерев обіцяють посадити 100 нових саджанців, але хіба ці молоді прутики зрівняються з віковою спадщиною? (9) Цей крок остаточно підриває довіру до місцевої влади, яка завжди працює проти інтересів громади.	зафіксована думка експерта, яку можна перевірити). • (8) Фактично, замість 50 старих дерев обіцяють посадити 100 нових саджанців... (Факт: це обіцянка/заявлений план дій). Червоний (Суб'єктивні Оцінки та Думки Автора) • (1) Ситуація у центральному парку "Зелений гай" досягла точки неповернення (Оцінка ситуації). • (4) Насправді, це рішення є черговим плювом в обличчя всім свідомим громадянам! (Особиста оцінка значення події). • (6) ...хіба не краще було б витратити гроші платників податків на повноцінну реставрацію парку... (Суб'єктивна думка про альтернативний варіант дій). • (7) ...більшість лип потребувала лише санітарної чистки... (Думка експерта, що є оцінкою, а не об'єктивним виміром). • (9) Цей крок остаточно підриває довіру до місцевої влади... (Оцінка наслідків, що не є доведеним фактом).	Логічна
		"Кому Це Вигідно?" Заголовок: "Екологічна катастрофа неминуча: Уряд тихо схвалив будівництво нової АЕС у зоні сейсмічної активності!"	Якщо побудують нову, дешевшу АЕС, вона забере їхніх клієнтів (великі підприємства, державні контракти). Їм вигідно, щоб новина	Логічна

	Текст: Попри масові протести екологів, уряд, під тиском "впливового енергетичного лобі", форсує процес будівництва атомної електростанції у [Назва Регіону]. Експерти, імена яких не розголошуються, попереджають, що обрана ділянка знаходиться в районі, де щойно було зафіксовано підвищену сейсмічну активність. Це рішення — прямий шлях до другого Чорнобиля. Новина поширюється у маловідомих ЗМІ, посилаючись на анонімні "джерела в уряді". "Світлофора Довіри" Учасники отримують список із 5 різних медіаресурсів (від великих телеканалів до анонімних Telegram-каналів). Вони мають розподілити їх у три категорії: - Зелений (Висока довіра, професійні стандарти) - Жовтий (Потрібна перевірка, є упередженість) - Червоний (Низька довіра, висока ймовірність маніпуляції)	про "сейсмічну активність" налякала людей, і будівництво скасували. Вони, можливо, хочуть викупити цю землю під будівництво житла чи торгового центру. Якщо уряд відмовляється від АЕС через протести, земля стає "проблемною" і може бути продана їм за безцінь. <table><tr><td>Тип Джерела</td><td>Колір (Очікувана Категорія)</td></tr><tr><td>Офіційні сайти органів влади (Рада, Кабмін, МОН, НБУ)</td><td>Зелений</td></tr><tr><td>Великі національні інформаційні агенції (Укрінформ, Reuters, AP)</td><td>Зелений</td></tr></table>	Тип Джерела	Колір (Очікувана Категорія)	Офіційні сайти органів влади (Рада, Кабмін, МОН, НБУ)	Зелений	Великі національні інформаційні агенції (Укрінформ, Reuters, AP)	Зелений	Логічна Логічна Логічна
Тип Джерела	Колір (Очікувана Категорія)								
Офіційні сайти органів влади (Рада, Кабмін, МОН, НБУ)	Зелений								
Великі національні інформаційні агенції (Укрінформ, Reuters, AP)	Зелений								

			Великі, відомі новинні сайти (LIGA.net, NV, РБК-Україна)	Жовтий	аксіологічна
			Анонімні, великі Telegram-канали	Червоний	
			Сайти новин з анонімним авторством ("Правда без цензури", "Експрес-новини")	Червоний	
			Сатиричні видання/сайти-пародії (якщо підписані як ЗМІ)	Червоний	
			Канали, що дублюють новини з РФ/невизнаних територій	Червоний	

5 хв	Систематизація знань			Логічна Аксіологічна
3 хв	Висновки	У сучасному світі, де інформаційний простір перенасичений, медіаманіпуляція становить серйозну загрозу. Використання прихованих технік, емоційного нагнітання та дезінформації (фейкових новин), особливо через швидкісні соціальні мережі, підриває здатність громадян до критичного мислення та прийняття усвідомлених рішень. Це, у свою чергу, руйнує довіру до суспільних інститутів і поляризує демократичне суспільство. Медіаграмотність є фундаментальним інструментом протидії цій загрозі. Вона навчає громадян не лише розпізнавати техніки маніпуляції та відрізняти факт від оцінки (думки), але й активно застосовувати фактчекінг для верифікації інформації. Вирішальна роль у формуванні об'єктивного інформаційного середовища належить активному громадянину. Це вимагає не лише пасивного споживання, а й відповідального поширення інформації. Таким чином, формування об'єктивної інформації — це не лише завдання журналістів, але й пряма громадянська відповідальність. Лише через постійне підвищення медіаграмотності та свідому інформаційну поведінку суспільство може захистити себе від маніпуляцій та зберегти основи демократії.		
	Домашнє завдання		Домашнє завдання: 1. Скласти 3 правила "Як не стати жертвою фейку". 2. Створити малюнок/комікс про двох друзів, один із яких потрапив у "інформаційну пастку". 3. Взяти інтерв'ю у батьків: "Чи перевіряєте ви новини? Як саме?"	